

Alocuțiuni, discursuri, interviuri, mesaje și prelegeri

1. Mesajul de întâmpinare al președintelui Curții Constituționale, domnul Marian Enache, rostit cu ocazia deschiderii Sesiunii solemne a celebrării Centenarului Constituției României din 1923 – 27 martie 2023

Doamnelor și Domnilor,
Stimați invitați,

Deschidem Sesiunea solemnă a celebrării Centenarului Constituției României din 1923 prin intonarea Imnului Național al României, care este interpretat de artiști ai Operei Naționale Române din București.

Mulțumim artiștilor pentru această vibrantă interpretare!

Excelența Voastră, Domnule Președinte al României Klaus-Werner Iohannis,

Preafericirea Voastră Părinte Patriarh Daniel,

Doamnă Președintă a Senatului, Alina Gorghiu,

Domnule Președinte al Camerei Deputaților, Marcel Ciolacu,

Domnule Prim-ministru Nicolae Ciucă,

Doamnă Președintă a Înaltei Curți de Casație și Justiție, Corina Corbu,

Preasfinția Voastră Mihai Frățilă, episcop greco-catolic de București,

Distinși reprezentanți ai religiilor romano-catolică și musulmană,

Domnule Președinte al Curții de Justiție a Uniunii Europene, Koen Lenaerts

Doamnă Președintă a Comisiei de la Veneția, Claire Bazy Malaurie,

Doamnă Președintă a Curții Constituționale din Republica Moldova și președintă a Conferinței Curților Constituționale Europene, Domnica Manole,

Domnule Președinte al Asociației Curților Constituționale Francofone Mamadou Camara și Doamnă Secretar General al Asociației Caroline Pétillon,

Domnule Profesor Rainer Arnold de la Universitatea din Regensburg, Germania,

Distinse Doamne și Domni președinți ai Curților Constituționale și judecători ai Curților Constituționale prietene din Europa,

Onorați invitați, reprezentanți ai instituțiilor statului român și distinse personalități ale vieții publice, academice, profesori și profesioniști ai dreptului, reprezentanți ai mass-media și din alte domenii de activitate,

Excelențele Voastre, reprezentanți ai misiunilor diplomatice acreditate la București,

Dragi colegi,

Doresc să vă adresez, în nume personal și în numele judecătorilor Curții Constituționale a României, un salut cordial, urarea de bun venit, însoțite de sincere mulțumiri pentru onoranta prezență a Excelențelor Voastre la aniversarea Centenarului Constituției din 1923, manifestare care, pentru noi, toți românii, este un moment istoric și reprezintă o veritabilă sărbătoare a

---

Constituției și a constituționalismului românesc, privite atât din perspectiva evoluției, cât și a contemporaneității.

Curtea Constituțională a României a hotărât în mod unanim, în plenul său, să declare anul 2023 anul Centenarului Constituției din 1923, care să debuteze cu un moment festiv și oficial, cu lansarea unei emisiuni filatelice, urmate pe parcursul întregului an de acțiuni cu un conținut profesional-științific, dezbateri, comunicări, vernisarea de expoziții în scopul sublinierii însemnătății eminente a Constituției din 1923. Astăzi, în cadrul acestei manifestări aniversare, împreună deschidem

Anul Centenarului Constituției din 1923

Este o bucurie pentru noi toți să fim împreună la această Adunare Solemnă și să avem posibilitatea să împărtășim într-un mediu atât de select, național și deopotrivă european, idei și semnificații exprimate în alocuțiuni și mesaje aniversare, dedicate evocării rolului și valorii Constituției din 1923 pentru istoria politică a României, a cărei dezvoltare statală s-a realizat în contextul proceselor istorice europene desfășurate în perioada formării și cristalizării națiunilor.

De ce un moment aniversar pentru Centenarul Constituției din 1923, pentru ce ne-am propus să celebrăm acest moment ca pe un eveniment special al constituționalismului românesc? Pentru că Documentul Constituției din 1923, în succesiunea Constituției din 1866, a pus bazele României întregite. Prin scopul și conținutul acestei Constituții, românii și-au văzut împlinite aspirațiile de a fi Uniți și a trăi într-o Românie unitară și suverană.

Constituția din 1923, pe care o celebrăm astăzi, reprezintă, în esență, un Document constituțional întemeietor al României și al identității sale politice între alte națiuni ale aceluși timp istoric. Actul Unirii și întregirii României din 1918 a fost un Act istoric de excepțională importanță politică și constituțională, iar în percepția tuturor românilor, a fost un act de dreptate istorică. Această înfăptuire crucială a Actului Unirii din 1918 a fost consfințită în Constituția din 1923.

În același Act fundamental au fost consacrate la rang constituțional: limba română, ca limbă oficială a statului român, introducerea controlului judecătoresc de constituționalitate a legilor, România fiind unul dintre puținele state din Europa care implementa acest tip de control ce prefigura exigențele actuale ale statului de drept și ale democrației constituționale; înființarea contenciosului administrativ, principiul separației puterilor, au fost recunoscute drepturile civile pentru femei și s-au garantat libertatea presei, a întrunirilor, drepturile, libertățile și egalitatea în fața legii inclusiv a minorităților naționale, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie; Biserica creștină și greco-catolică au fost recunoscute ca biserici românești.

Într-o accepțiune generală, Constituția din 1923 a fost considerată una dintre Constituțiile-reper ale României, care a receptat în momentul realizării ei ideile liberalismului constituțional european, pe care le-a integrat necesităților istorice ale dezvoltării societății românești, fiind, astfel, un Document juridic de valoare națională.

Constituția din 1923 reprezintă o valoare imaterială a tradiției și a culturii noastre constituționale pe care trebuie să o prețuim și să o cinstim așa cum se cuvine, deoarece aceasta exprimă un moment esențial al formării statalității și identității poporului român în devenirea sa istorică, precum și o mărturie vie a civilizației sale politico-constituționale.

Aducem astăzi, un Omagiu la 100 de ani, înaintașilor noștri statorniciți în cronica luminoasă a trecutului pentru contribuția lor la edificarea monumentului Constituției din 1923.

Constituția din 1866, precum și Constituția din 1923 au fost valorificate ca izvoare directe și în redactarea Constituției din 1991.

Procesul de elaborare al acestei Constituții a fost inspirat din tradițiile constituționalismului românesc și ancorat în cuceririle și progresele democrației constituționale europene. Constituțiile ante- și interbelice românești au fost surse autentice pentru Constituantul din 1991, care s-a raportat, în același timp, și la modelele constituționale cele mai avansate existente în acel moment în Europa. Toate acestea sunt o dovadă peremptorie a faptului că România face parte din spațiul constituțional european, având un rol important în structurarea peisajului cultural, politic și geostrategic al Europei și prin statutul său de membru al structurilor euroatlantice.

Așadar, putem imagina un arc peste timp între constituțiile istorice democratice ale României și Constituția actuală a țării. Putem afirma, totodată, și existența interacțiunilor dintre Constituția actuală a României și constituționalismul european, care se prezintă ca o mișcare vie, inovatoare și integratoare a dreptului Uniunii Europene și a universalismului drepturilor omului, precum și a standardelor jurisprudențiale dezvoltate de Curtea de Justiție a Uniunii Europene și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Pentru Curtea Constituțională, rememorarea tradițiilor constituționalismului românesc devine o datorie de conștiință în fața generațiilor prezente și viitoare. Cunoașterea istoriei constituționalismului românesc ca, de altfel, și a actualității acestuia sunt necesare pentru a forma în conștiința tinerilor apartenența lor la o națiune care și-a modelat istoricește idealurile și valorile în matricea dreptului și culturii juridice europene.

Orice Constituție, ca Pact social suprem și ordonator al sistemului socio-politic, trebuie să realizeze atât echilibrul, proporționalitatea dintre autoritatea de stat și libertatea ca valoare universală inerentă condiției umane, a statutului legal și constituțional al fiecărui cetățean, cât și limitarea puterii statului în raporturile cu cetățenii săi. Forța Constituțiilor rezidă în menținerea păcii sociale prin instituirea ordinii constituționale, fundament al sistemului juridic și al regimului democratic al unei țări.

Cu toții avem conștiința faptului că o Constituție aparține unei comunități politice și, în primul rând, cetățenilor liberi și egali în drepturi. De aceea, fiecare cetățean are îndatorirea moral-politică și juridică a respectării Constituției ca manifestare suverană a titularului puterii politice, lege a întregii Cetăți, care asigură temelia armoniei sociale, unitatea politică și coeziunea societății noastre. Acesta este și sentimentul predominant al cetățenilor români, atunci când se referă la relația lor cu Legea fundamentală. Pentru aceștia, Constituția reprezintă un „scut” de apărare a drepturilor și libertăților, o garanție a valorii demnității lor.

Voi încheia intervenția prin a cita un spirit de largă inspirație europeană **Victor Hugo**, care încă din secolul al XIX-lea spunea că: „va veni o zi în care toate națiunile continentului, fără a-și pierde calitatea lor de entități distincte și glorioasa lor individualitate, vor face tot posibilul să se grupeze într-o unitate superioară, constituind fraternitatea europeană”.

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

2. Alocuțiunea președintelui Curții Constituționale a României, domnul Marian Enache, cu ocazia participării la evenimentul organizat de Banca Națională a României de lansare a emisiunii numismatice dedicate celebrării Centenarului Constituției din 1923, 29 martie 2023

Mulțumesc domnului Academician Mugur Isărescu, Guvernatorul Băncii Naționale a României, și conducerii acestei instituții importante și fundamentale din arhitectura statului român, pentru invitația onorantă de a participa, din partea Curții Constituționale a României, la acest eveniment. Este împreună cu noi, astăzi, și colega mea doamna judecător Laura-Iuliana Scânteii.

Cu acest prilej special, doresc să remarc și să apreciez în același timp cooperarea și solidaritatea instituțiilor fundamentale și ale autorităților importante în statul român, în ceea ce privește marcarea unor momente și valori de referință din istoria și din momentele de conștiință ale poporului român, preocuparea constantă din partea acestor instituții de a sublinia semnificația lor deosebită pentru existența, continuitatea și dăinuirea identității noastre naționale între alte națiuni ale lumii civilizate.

De acest fapt remarcabil – de cooperare și solidaritate între instituții – s-a bucurat și evenimentul de celebrare a Constituției din 1923, organizat în data de 27 martie 2023, de către Curtea Constituțională a României, în Sala de Plen a Senatului, unde au fost prezenți Președintele României, domnul Klaus Werner Iohannis, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Părinte Daniel, președinta ad interim a Senatului, doamna Alina Ștefania Gorghiu, președintele Camerei Deputaților, domnul Ion-Marcel Ciolacu, prim-ministrul României, domnul Nicolae-Ionel Ciucă, președinta Înaltei Curți de Casație și Justiție, doamna judecător Corina-Alina Corbu, președintele Curții de Conturi, domnul Mihai Busuioc, miniștrii, reprezentanți ai Băncii Naționale și alți reprezentanți importanți ai instituțiilor noastre publice, președintele Curții de Justiție a Uniunii Europene, domnul Koen Lenaerts, președinta Comisiei de la Veneția, doamna Claire Bazy Malaurie, președinta Curții Constituționale a Republicii Moldova, doamna Domnica Manole, președintele Asociației Curților Constituționale Francofone, domnul Mamadou Badio Camara, și domnul prof.dr.h.c. Rainer Arnold, de la Universitatea din Regensburg (Germania). Au fost prezenți la această manifestare aniversară și personalități ale vieții juridice românești, europene și internaționale.

Cu prilejul revederii de astăzi, le mulțumesc încă o dată, pentru interesul și sprijinul real acordat la realizarea acestui eveniment. Am simțit, așa cum spuneam, că solidaritatea și cooperarea l-au transformat într-o sărbătoare a Constituției și a constituționalismului românesc.

Iată că, astăzi, suntem prezenți la Banca Națională a României la un alt moment remarcabil referitor la aniversarea Centenarului Documentului istoric, de o excepțională importanță națională, Constituția din 1923, act întemeietor al statalității, unității și identității noastre naționale.

Îl felicit pe domnul academician Mugur Isărescu, guvernatorul României, și pe colegii domniei sale pentru organizarea acestei reuniuni aniversare. Îi felicităm pentru inițiativa de a fi emis cele două monede jubiliare, de omagiere, dar și de statornicire în conștiința istorică

românească actuală a împlinirii unui secol de la adoptarea Constituției României Întregite din 1923.

În același Act fundamental au fost consacrate la rang constituțional: caracterul național al statului, limba română, ca limbă oficială a statului român, introducerea controlului judecătoresc de constituționalitate a legilor – România fiind unul dintre puținele state din Europa care implementa acest tip de control ce prefigura exigențele actuale ale statului de drept și ale democrației constituționale -, înființarea contenciosului administrativ, principiul separației puterilor, au fost recunoscute drepturile civile pentru femei și s-au garantat libertatea presei, a întrunirilor, drepturile, libertățile și egalitatea în fața legii, inclusiv a minorităților naționale, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, Biserica creștină și greco-catolică au fost recunoscute ca biserici românești.

În ceea ce îi privește pe înaintașii noștri, cărora le aducem astăzi, un omagiu pentru contribuția lor la edificarea monumentului Constituției din 1923, putem afirma că, privind în acea perioadă glorioasă a României, vom regăsi personalități rămase în cronica luminoasă a trecutului: Regele Ferdinand, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, Constantin C. Dissescu, Vespasian Pella, Dimitrie Ioanițescu, Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga, Alexandru-Dimitrie Xenopol, Mircea Djuvara, Virgil Madgearu.

De altfel, Banca Națională a României trebuie felicitată și pentru că – independent de faptul că este o instituție-pilon, de susținere a politicilor monetare, sănătoase și a economiei naționale – Banca Națională s-a dedicat de mai multă vreme și unor activități de restituire și promovare a tradițiilor noastre istorice, a unor înfăptuiri de referință și a unor personalități culturale și științifice care au contribuit, prin creația și eforturile lor de valoare, la întemeierea și dezvoltarea statului și societății românești. Este un merit incontestabil și un mecenat inteligent al Băncii Noastre Naționale concretizat în realizarea unor monede distinctive de celebrare, jubiliare și a altor forme de promovare, materiale documentare, cărți, albume, expoziții, etc.

Prin toate aceste acțiuni și realizări putem spune că Banca Națională, în respectul tradițiilor și științei românești, a devenit o veritabilă păstrătoare, o depozitară a valorilor acestor tradiții, tezaurizând astfel atât valori materiale, cât și valori cultural-spirituale și științifice ale poporului român.

În încheiere, vreau să transmit conducerii Băncii Naționale a României, instituție prestigioasă a statului român, din partea mea și a Curții Constituționale felicitări pentru tot ceea ce întreprinde și multe succese în bogata și complexa ei activitate.

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

3. Alocuțiunea președintelui Curții Constituționale a României, domnul Marian Enache, cu ocazia participării la Conferința „România spre viitor. Un secol de istorie de la Constituția din 1923 până în zilele noastre”, 23 mai 2023

Doresc să adresez sincere mulțumiri Excelenței Sale, domnului ambasador Alfredo Durante Mangoni, din partea judecătorilor Curții Constituționale și a mea personal, pentru invitația de a participa la lucrările Conferinței „România spre viitor. Un secol de istorie de la Constituția din 1923 până în zilele noastre”, care se bucură de privilegiul prezenței și participării unor prestigioși specialiști în domeniul dreptului constituțional, al istoriei și al științelor politice din România și din țara prietenă Italia.

În același timp, îi felicit pe inițiatorii și pe organizatorii acestei manifestări științifice care marchează celebrarea Centenarului Constituției din 1923. Această sesiune aniversară reprezintă un alt moment important în suita manifestărilor organizate în România și se integrează într-un mod firesc Centenarului Constituției din 1923, pe care Curtea Constituțională a României a realizat-o în luna martie a acestui an, eveniment care a fost onorat de participarea și contribuția reprezentanților instituțiilor fundamentale ale statului român, precum și a unor personalități din domeniul științific și ale instituțiilor europene și internaționale.

Considerăm că această sesiune organizată de Ambasada Italiei la București împreună cu Academia Română, care se desfășoară sub patronajul Curții Constituționale a României, reprezintă un eveniment inspirat și o dovadă a cooperării și prieteniei dintre cele două țări, România și Italia, dintre Curtea Constituțională a României și cea a Italiei, relații pe care dorim să le dezvoltăm și să le consolidăm în continuare.

Se împlinesc o sută de ani de când Adunarea Constituantă a României interbelice a votat Constituția din 1923. Acest Act fundamental a dobândit pentru români o valoare juridică, politică, morală și civică distinctă și specială, care ne determină să-i acordăm importanța cuvenită în cadrul prezentei sesiuni aniversare.

Adoptarea Constituției din 1923 reprezintă un moment de referință în istoria constituțională și statală a României, deoarece acest document fundamental a consolidat și a desăvârșit proiectul național al românilor de înfăptuire a statului național unitar. Prin Constituția din 1923, simbol al României Întregite, au fost integrate armonios tradițiile constituționale și democratice ale românilor, aceasta avându-și direct izvorul în Constituția din 1866 și reușind apoi să transmită unele dintre principiile și valorile ei Constituției din 1991, care, astfel, realizează un arc constituțional peste timp.

Elementele de continuitate, precum și învățămintele conferite de această lege fundamentală cunosc atât dimensiuni simbolice, cât și componente esențiale care au fost valorificate în constituționalismul actual românesc. Pentru generațiile de astăzi, cunoașterea modului prin care Actul fundamental din 1923 și-a îndeplinit menirea, ca lege supremă a statului, consacrand unirea românilor, reprezintă un moment istoric crucial, cu implicații și efecte structurante pentru dezvoltarea actuală a statului român.

În temeiul acestei legi fundamentale, elita politică interbelică a României a constituit un model de urmat, prin modul în care a integrat în practica politico-juridică aspirațiile naționale ale poporului român, a înființat și a promovat noi instituții și o legislație adecvată, de tip occidental, a afirmat și a manifestat conduite democratice, a conturat și a modelat noi comportamente politice și civice. Această Constituție a consacrat, în art. 103, conform tehnicii americane, controlul de constituționalitate concentrat exercitat de Curtea de Casație.

Constituția din 1923 a orientat societatea românească spre afirmarea ideilor liberal-europene, iar asumarea constituționalismului a semnat în conștiința noastră politică rapidă conectarea la valorile democrației occidentale.

Principiile, valorile și instituțiile constituționalismului modern european au fost asimilate și adaptate la realitățile românești, devenind parte organică a culturii și practicii constituționale până în contemporaneitate. În fapt, constituțiile, toate constituțiile sunt un produs al dezvoltării istorice, acestea exprimând atât principiile generale ale construcției și organizării statale existente într-o epocă, la un moment istoric dat, cât și starea de spirit și mentalitară esențială a națiunii respective.

În evaluarea procesului elaborării și adoptării Constituției din 1923 trebuie să avem în vedere și anumiți factori istorici specifici, care și-au pus amprenta asupra desfășurării evenimentelor și au influențat opțiunile și forma mentis a românilor din acel timp istoric. În primul rând, statul se afla în perioada de formare și consolidare a unității teritoriale, a asigurării unității politico-statale; în al doilea rând, existența diferențelor de organizare și de mod de viață ale provinciilor românești de veacuri despărțite, acestea având însă multe elemente proprii, și care trebuiau integrate într-un singur stat unitar: România întregită; în al treilea rând, turbulențele externe, pretențiile teritoriale, manifestate sub forma revizionismului, mai ales cele din perioada crizei anilor 1929-1933. Este de remarcat faptul că la sfârșitul deceniului al patrulea, în pofida presiunilor ideologiilor autoritare sau totalitare, în Europa de Est numai România și Cehoslovacia reușiseră să-și păstreze structurile constituționale instituite.

La o sută de ani de la elaborarea și adoptarea Constituției din 1923, putem afirma că aceasta a avut rolul de a reprezenta în istoria constituțională a României documentul politico-juridic întemeietor al Unificării, al coeziunii structural-politice, teritoriale și culturale a României întregite. În acest context, subliniem importanța determinantă a acestui Act constituțional fundamental la realizarea într-un ritm accelerat a întregului proces de unificare legislativă a României, de esență liberal-europeană.

În continuitatea procesului constituțional românesc, în anul 1991, România a adoptat o nouă Constituție. Aceasta este o Constituție democratică, opusă Constituției totalitare a vechiului regim. Izvorul Constituției României din 1991 este unul puternic și autentic, care exprimă năzuințele și idealurile românilor după ieșirea din dictatura comunistă. Filonul cel mai puternic care a generat concepția edificiului noii Constituții din 1991 l-au constituit aspirațiile de libertate și dreptate socială ale poporului român. Această Constituție a fost o Constituție a puterii libertății.

Adunarea Constituantă din 1991 a fost însuflețită mai mult de concretizarea ideii de libertate decât de aceea a puterii, pentru că acest forum constituțional era inspirat de idealurile

---

unei profunde schimbări a sistemului politic și avea credința că democrația există acolo unde cei care iubesc libertatea îi domină pe cei care iubesc puterea.

Putem afirma că a fost un timp al deschiderii spre cultura și cunoașterea constituționalismului european. Evocăm, în acest context, sprijinul experților europeni, cu precădere al celor italieni, la elaborarea Constituției României din 1991. Îl amintim, cu afecțiune, pe regretatul profesor Antonio la Pergola, pe care l-am cunoscut personal și care a avut o contribuție majoră la consultările pe care ni le-a oferit pentru redactarea noii Constituții. El este cel care ne-a convins, argumentat, de necesitatea înființării unei curți constituționale ca fiind „cheia care deschide simpatia Europei pentru România”.

O constituție considerată reușită de inițiatorii săi poate fi un eșec dacă nu-și găsește ecoul în conștiința civică și dacă nu le inspiră cetățenilor siguranța că le garantează drepturile, libertățile și interesele lor legitime.

Noi credem că românii își exprimă identitatea lor complexă în mod continuu și prin identitatea principiilor și valorilor înscrise în Legea fundamentală și că, în mod esențial, putem vorbi despre o posesiune ideală a spiritului Constituției în propria lor conștiință.

Esența Constituției constă în legătura permanentă dintre popor, titularul puterii, și reprezentanții săi, Pactul social de referință în temeiul căruia se pot adopta în mod legitim legile și se realizează pacea socială. Constituția trebuie să corespundă stării sociale, de aceea legea nu poate exprima voința generală decât în respectul Constituției, expresie a voinței majoritare a cetățenilor afirmată prin referendum.

Curții Constituționale, garantul supremației Constituției, îi revine rolul de a asigura starea de constituționalitate în sistemul nostru juridic. Prin înfăptuirea justiției constituționale se realizează constituționalizarea sistemului de drept și a procesului politic-democratic, fapt care instituie și apără ordinea constituțională.

Curtea Constituțională a României, în calitatea sa de unică autoritate de jurisdicție constituțională, exercită controlul de constituționalitate a priori și a posteriori. Din jurisprudența consolidată a Curții în cei 30 de ani de existență se remarcă faptul că interpretarea Legii fundamentale se realizează în parametrii și exigențele democrației constituționale.

Curtea a înțeles că o interpretare mecanicistă, ad litteram, poate înfrânge spiritul Constituției, intenția originară a Constituantului, în timp ce o interpretare evolutivă, în spiritul ei, o reînnoiește și o adaptează permanent la realitățile și necesitățile sociopolitice, mereu în dinamică, și pune în valoare forța ei superioară în raport cu celelalte norme ale sistemului de drept. În lipsa unui control de constituționalitate a legilor, Constituția ar fi un simplu act normativ, chiar dacă principiul suveranității poporului și al puterii constituante ar fi recunoscute. Or, prevalența Constituției asupra celorlalte norme din stat depinde de modul în care este organizată capacitatea de a se produce acest efect specific, prin instituirea unui mecanism eficient de control jurisdicțional realizat de instanțele de contencios constituțional.

Litera Constituției este juridică, spiritul Constituției este democratic. Dacă nu interpretăm litera juridică a Constituției în spiritul ei democratic, putem afecta esența și sensul profund al valorilor Constituției. Orice decizie a Curții Constituționale este deopotrivă atât un act juridic, cât și o expresie a unui act democratic. În aplicarea Legii fundamentale, pentru asigurarea prevalenței Constituției asupra legii, Curtea Constituțională se raportează prin deciziile sale la

standardele jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) și a Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE), precum și a Comisiei de la Veneția.

În acest cadru de referință, reafirmăm însemnătatea principiului stabilității Constituției, care asigură soliditatea ordinii politice și sociale și care trebuie să tempereze tentația schimbării permanente a Constituției. Constituția reprezintă o operă politico-juridică în care, dacă modificăm o notă într-o anumită structură a partituri, dacă nu știm să acordăm toate celelalte note cu cea modificată, efectul este disonant, fals, iar armonia notelor care alcătuiesc întregul partituri este perturbată.

De aceea, o Constituție, orice Constituție este o partitură sensibilă la care trebuie „umblat” cu grijă, cu atenție. Într-o exprimare mai empirică: după ce edificăm o construcție nu „umbli”, ca să folosim un termen comun, tot timpul la fundamentul ei, ci doar atunci când este absolut necesar și inevitabil pentru asigurarea evoluției și progresului unei societăți, care nu s-ar putea realiza fără transformări ale Constituției sau reforme constituționale. Aceste premise au existat în anul 2003, când Constituția noastră a fost revizuită, în scopul esențial al integrării României în structurile euroatlantice.

În ultimii ani s-au manifestat unele intenții de modificare a Constituției în sfera decidenților politici, dar și a societății civile. Orice constituție este revizibilă, evident în limitele prestabilite de Legea fundamentală, iar acest proces este determinat și trebuie să reflecte noile evoluții, tendințele culturale și transformările politico-economice ale societății, mutațiile intervenite în sfera realităților sociale.

Acum, după 30 de ani, putem vorbi despre vitalitatea, dar și despre maturitatea Constituției noastre, inspirată din tradiția, valorile și instituțiile europene, care reprezintă o temelie sănătoasă și durabilă pentru construcția democrației și a statului de drept în România. Este incontestabil faptul că experiența și cunoștințele înaintașilor noștri în materie constituțională constituie un veritabil fundament pentru a înțelege mai profund prezentul și viitorul României, necesitatea evoluției unor noi structuri mentalitare la nivelul societății, precum și a promovării unei noi viziuni integratoare, permanent conectată la dinamica exigențelor Uniunii Europene, ca spațiul comun al libertății, al justiției și al democrației.

Vă doresc mult succes la dezbaterile și lucrările din sesiunea dumneavoastră!

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

4. Discursul susținut de președintele Curții Constituționale a României, domnul Marian Enache, în deschiderea expoziției Centenarului Constituției României Întregite, la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău, 6 decembrie 2023

Excelențele Voastre,
Doamnelor și domnilor,
Distinse personalități ale vieții politice, științifice și din domeniul culturii
Stimați invitați,

Constituția reprezintă, în esență, conștiința națională codificată în structuri, valori și principii fundamentale de organizare statală împreună cu idealurile unui popor privit ca o comunitate de oameni liberi și egali în drepturi.

Sunt onorat să particip în calitate de președinte al Curții Constituționale din România la acest eveniment special, pentru a celebra împreună cu Domniile Voastre, aici, la Chișinău, 100 de ani de la adoptarea Constituției din 1923, Constituția României Întregite. Este o sărbătoare comună și un moment important pentru istoria constituțională a României și a Republicii Moldova.

În deschidere, menționez că Plenul Curții Constituționale a României a decis, în ședința din 18 ianuarie 2023, cu unanimitate de voturi, declararea anului 2023 ca fiind Anul Centenarului Constituției României Întregite, sens în care și-a asumat rolul de a promova, printr-o diversitate de acțiuni aniversare și științifice, tradițiile constituționale ale poporului român.

Centenarul Constituției României Întregite (1923 – 2023) a fost celebrat pe data de 27 martie 2023 în cadrul Adunării solemne organizate de Curtea Constituțională a României la Palatul Parlamentului, Sala de Plen a Senatului „Regele Mihai I al României”, la care au participat peste 200 de reprezentanți ai statului român și din Europa.

Subliniez faptul că la acest eveniment au participat reprezentanți ai statului român la cel mai înalt nivel, precum și președintele Curții de Justiție a Uniunii Europene, domnul Koen Lenaerts, președinta Comisiei de la Veneția, doamna Claire Bazy Malaurie, președinta Curții Constituționale a Republicii Moldova, doamna Domnica Manole, președintele Asociației Curților Constituționale Francofone, domnul Mamadou Badio Camara, și domnul prof.dr.h.c. Rainer Arnold, de la Universitatea din Regensburg (Germania).

De asemenea, au participat reprezentanți a 19 instanțe de jurisdicție constituțională din Europa, respectiv Albania, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehia, Croația, Germania, Georgia, Lituania, Luxemburg, Moldova, Macedonia de Nord, Polonia, Portugalia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Spania, Ungaria, dintre care opt au fost reprezentate de președinți.

Expoziția de documente dedicate Centenarului a oglindit evoluția constituționalismului din România, având ca punct central Constituția din 1923, și a conținut exponatele în original ale acesteia și ale Constituției din 1866, fiind o premieră în domeniu. Cu această ocazie a fost lansat volumul aniversar „Constituția României Întregite din 1923 – retrospectivă documentară”, care a adus în prim plan documente inedite din perioada 1922–1923 referitoare la

modul de lucru în Adunarea Constituantă. De asemenea, la aceeași dată a fost lansată o emisiune filatelică pe tema Centenarului.

Astăzi, 6 decembrie 2023, am ajuns la finalul acestor manifestări dedicate Constituției din 1923 și ne-am propus ca acestea să aibă loc, aici, la Chișinău, în Republica Moldova.

Pentru Curtea Constituțională a României, rememorarea tradițiilor constituționalismului românesc reprezintă o datorie de conștiință în fața generațiilor prezente și viitoare. Cunoașterea istoriei constituționalismului românesc, ca, de altfel, și a actualității acestuia este necesară pentru a informa și a forma în conștiința tinerilor apartenența lor la o națiune care și-a modelat istoricește idealurile și valorile în matricea dreptului și culturii juridice europene.

Îmi vin în minte cuvintele unui mare om de cultură, Dimitrie Gusti: „o Constituție este pentru stat ceea ce este conștiința pentru sufletul omenesc”. Cuvintele au fost rostite de marele cărturar la începutul celor 23 de prelegeri publice, în care cei mai de seamă intelectuali ai națiunii de pe ambele maluri ale Prutului și din restul provinciilor istorice unite cu România la 1 decembrie 1918 au dezbătut critic cele mai importante prevederi ale proiectului constituțional adoptat în 1923.

Așadar, putem sintetiza într-o formulă lapidară, faptul că o Constituție reprezintă, în esență, conștiința națională codificată în structuri, valori și principii fundamentale de organizare statală împreună cu idealurile unui popor privit ca o comunitate de oameni liberi și egali în drepturi.

Promulgată de Regele Ferdinand I al României la 28 martie 1923, prin Decretul regal nr. 1360, Constituția din 1923 este actul politico-juridic fundamental care a consolidat statul național român, suveran, unitar și indivizibil și a permis unificarea legislativă și administrativă a statului român după Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Mai mult decât atât, dintr-o perspectivă a istoriei constituționale, România și Republica Moldova au în Constituțiunea din 1923 un așezământ constituțional comun de referință pe care l-au preluat, l-au adaptat și l-au valorificat ulterior în propriile legi fundamentale, în vigoare și azi, pentru consolidarea democrației constituționale și a statului de drept.

Edictată într-o epocă în care gândirea europeană desăvârșea prin valorile liberalismului sistemele democratice actuale, Constituția României din 1923 a încorporat cele mai avansate idei afirmate în concepțiile politice și juridice ale timpului, corelate cu valorilor tradiționale și culturale proprii poporului român, integrându-le într-o manieră organică și eminentemente civilizatoare. Constituția din 1923 reprezintă o creație intelectuală, politică și juridică ce a marcat definitiv istoria noastră constituțională comună. Repudiată în regimurile politice autoritariste instaurate în diferite perioade ale istoriei noastre pentru principiile democratice occidentale pe care le cuprindea, Constituția din 1923 și-a văzut restaurat renumele și recunoscute calitățile prin Constituția României din 1991 și, în mod similar, prin Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994.

Istoria celor 100 de ani de la adoptarea ei a fost marcată pe ambele maluri ale Prutului prin mișcări de renaștere politică, socială și economică a noului regim democratic. Patria comună România înfăptuită la 1 decembrie 1918 și destrămată apoi, la 23 august 1939, cu încălcarea dreptului internațional a fost urmată pe cele două maluri ale Prutului de instaurarea unor regimuri incompatibile cu aspirațiile istorice ale națiunii române. În pofida acestor împrejurări

---

istorice, aspirațiile de libertate, independență și unitate națională nu au putut fi distruse de niciun regim politic. Toate aceste aspirații ale națiunii au fost consfințite în prima noastră Constituție comună adoptată în 1923, iar aniversarea Centenarului acesteia este de fapt sărbătorirea celor mai importante valori democratice ale națiunii române, care au supraviețuit în ultimul veac tuturor experiențelor caracteristice regimurilor vetuste, condamnate de istorie la perimare.

Constituția din 1923 este un moment cardinal în tot acest proces continuu de modernizare politică, socială, economică și culturală a României, ca stat-națiune, constituit pe baze democratice, de inspirație europeană, având ca premisă majoră marele principiu juridic și politic al autodeterminării popoarelor.

După căderea regimului comunist, România a revenit în marea familie europeană și a reînceput un amplu proiect de integrare în spațiul politic și economic transatlantic. La începutul anilor 1990-1991 am adoptat o nouă Constituție, ale cărei valori și idealuri democratice își au originea în Constituția din 1923, așa cum Constituția din 1923 completa și dezvoltă Constituția din 1866, cât și în modelele constituționale ale lumii civilizate și libere din acel timp istoric.

Republica Moldova, prin Declarația de independență din 27 august 1991 și prin Constituția din 29 iulie 1994, și-a început lungul drum de transformare într-un stat de drept democratic și european. Dar, ca și acum 100 de ani, acest proces complex de consolidare a statului de drept are nevoie nu doar de o decizie politică fermă, consecventă, ci de o structură și de un profil constituțional european, modern, de inspirație universală, capabil să garanteze drepturile și libertățile fundamentale ale omului și ale cetățenilor. Republica Moldova trăiește azi intensitatea acestui moment istoric favorabil devenirii sale europene și sperăm că Decizia finală a Consiliului European din 15 decembrie 2023 va confirma formal începerea negocierilor de aderare a Moldovei la Uniunea Europeană.

Distinse oficialități,
Doamnelor și domnilor,

Am putea discuta foarte multe despre importanța practică și simbolică a Constituției din 1923. Mă voi rezuma, însă, din motive lesne de înțeles, numai la a enunța acele prevederi care au reprezentat și reprezintă zestrea cea mai de preț a constituționalismului românesc interbelic și care își găsesc și azi locul în legile noastre fundamentale.

Constituția din 1923 a consacrat la nivel de normă fundamentală votul universal pentru alegerea reprezentanților națiunii, premisa democratică a oricărei societăți democratice. A stabilit în premieră obligația pentru legiuitor de a determina condițiile în care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice (dreptul de a alege/ dreptul de a fi ales), respectiv egalitatea deplină între bărbați și femei cu privire la drepturile civile.

Constituția din 1923 a prevăzut un conținut normativ profund democratic și european stabilind că „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”.

Promovat în jurisprudență încă de la 16 martie 1912, controlul constituționalității legilor a fost consacrat în premieră în Legea fundamentală adoptată în 1923, un aspect esențial pentru orice stat de drept în care puterea este limitată prin drept, garantând deopotrivă prestigiul legilor și drepturile și libertățile fundamentale.

Nu în ultimul rând, Actul fundamental din 1923 a întărit independența și rolul justiției prin stabilirea inamovibilității judecătorilor și a pus sub control judecătoresc actele nelegale ale autorităților administrației publice. Dar cea mai importantă prevedere, în plan practic, pentru contextul istoric de atunci pentru viitorul națiunii, a fost cea din art. 1, care a stabilit că România este stat național, unitar și indivizibil.

Toate aceste valori consacrate prin norme, instituții și reguli constituționale au contribuit la consolidarea democratică a statului și au fost integrate la nivelul societății, în conștiința noastră națională, și nu au putut fi eliminate de regimurile autoritare și totalitare care au împiedicat dezvoltarea și modernizarea României.

Constituția din 1923 reprezintă, în sine, o valoare imaterială a tradiției și culturii noastre constituționale pe care trebuie să o prețuim și să o cinstim așa cum se cuvine, deoarece ea exprimă un moment esențial al formării identității poporului român în devenirea sa istorică, precum și o mărturie vie a civilizației sale politico-constituționale.

Rădăcinile noastre constituționale se identifică cu cele europene și atestă faptul că România era interconectată cu mișcarea constituțională europeană, că am asimilat, în mod organic, și am aplicat cuceririle constituționalismului promovat în statele europene ale aceluși timp.

Constituția din 1923 a fost un succes pentru că a biruit timpul. Valorile sale s-au perpetuat, au fost preluate în cele din urmă în practica instituțională și în jurisprudența Curților noastre Constituționale și s-au dezvoltat până în prezent și se vor dezvolta în continuare.

Constituțiile ante- și interbelice românești au fost surse autentice pentru Constituantul din 1991, care s-a raportat în același timp la modelele constituționale cele mai avansate existente în acel moment în Europa. Toate acestea sunt o dovadă peremptorie a faptului că România face parte din spațiul constituțional european, având un rol important în structurarea spațiului politic, cultural și geostrategic al Europei și prin statutul său de membru al structurilor euroatlantice.

Constituția din 1923 rămâne în istorie drept Constituția națiunii române unite, care reflecta identitatea și etosul poporului român, un larg spirit de toleranță, precum și valori europene.

România și Republica Moldova sunt unite prin afinități profunde de ordin istoric, de credință, limbă și tradiții comune, precum și prin memoria unei comuniuni de istorie constituțională și statală. Pentru România și Republica Moldova, Constituția din 1923 reprezintă un valoros patrimoniu al constituționalismului de tip occidental, care ne evocă rădăcinile constituționale comune și ne arată un viitor european comun.

Expoziția de față cuprinde secvențe de istorie documentară, de la Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris (1864), Constituția din 1866 și Constituția din 1923, pentru a reliefa drumul constituționalismului românesc în contextul culturii juridice europene.

Această expoziție reconstituie, în special, procesul de adoptare a Constituției din 1923, aducând în fața vizitatorilor documente originale inedite, sistematizate în ordinea cronologică

---

a elaborării/adoptării lor. S-a urmărit realizarea unui fir logic, a unui desfășurător, din punct de vedere documentar, al evenimentelor din Adunarea Constituantă, prin valorificarea fondului arhivistic existent la Arhivele Naționale ale României, precum și la alte instituții de depozitare ale unor asemenea documente.

În încheiere, considerăm că o asemenea expoziție atestă atât existența unor valori constituționale comune, cât și o continuitate a vieții constituționale cu rădăcini istorice și aspirații europene contemporane.

Cu prilejul apropierii sărbătorilor de iarnă și trecerii într-un nou an plin de speranțe pentru cetățenii Republicii Moldova, vă dorim multă sănătate, realizări pentru țară și împliniri personale, spor obștesc și de bună prăvilă spre mai binele concetățenilor noștri.

LA MULȚI ANI!

**Președintele Curții Constituționale a României
Marian Enache**

5. Interviu acordat de Președintele Curții Constituționale a României, domnul Marian Enache, pentru Juridice.ro, 20 septembrie 2023

Alina Matei (juridice.ro): Domnule președinte Marian Enache, vă rugăm să ne prezentați succint activitatea recentă a Curții Constituționale (CCR).

Marian Enache: Din momentul reînnoirii Curții Constituționale din 11 iunie 2022 și al preluării mandatului de președinte al acestei instituții, activitatea CCR s-a desfășurat pe trei mari direcții, și anume jurisdicțional, managerial și cooperare interinstituțională, atât în plan intern, cât și internațional.

Sub aspectul activității jurisdicționale, CCR exercită atribuțiile prevăzute de art. 146 din Constituție, precum și pe cele prevăzute de legea sa organică. Controlul de constituționalitate a legilor reprezintă centrul de greutate al activității CCR, iar prin intermediul acestuia Curtea își realizează rolul de garant al supremației Constituției. Prevederile art. 146 lit. a) teza întâi și lit. d) din Constituție reglementează cele două mari forme ale controlului de constituționalitate a legilor, și anume a priori și a posteriori.

Controlul de constituționalitate a priori se referă la verificarea constituționalității legilor înainte de promulgarea și intrarea acestora în vigoare, iar cel a posteriori se realizează pe calea excepției de neconstituționalitate ridicate de părți/ procuror sau de instanța judecătorească, din oficiu, în cadrul unui litigiu judiciar și constă în examinarea motivelor de neconstituționalitate invocate cu privire la legile intrate în vigoare. În urma exercitării controlului de constituționalitate a posteriori, Curtea pronunță o decizie prin care soluționează relația de contrarietate dintre o lege/un text de lege și Legea fundamentală, oferind, astfel, cetățeanului/instanțelor judecătorești posibilitatea clarificării constituționalității actului normativ criticat. Decizia CCR contribuie la înțelegerea corectă a principiilor și a valorilor Constituției, astfel încât atât activitatea de legiferare, cât și cea de aplicare și interpretare a legii să fie permanent racordate și realizate în concordanță cu acestea. În ipoteza deciziilor de neconstituționalitate, fie că acestea sunt pure și simple, fie că sunt sub rezervă de interpretare, Parlamentul trebuie să pună de acord soluția legislativă constatată neconstituțională cu decizia CCR, iar instanțele judecătorești să aplice legea din perspectiva deciziei CCR.

În perioada 2022-2023, CCR a fost sesizată și chemată să se pronunțe în cvasimajoritatea cazurilor în cadrul atribuțiilor sale prevăzute la art. 146 lit. a) teza întâi și lit. d) din Constituție. Cu titlu de exemplu, în primele 8 luni ale anului 2023 avem înregistrate deja 2.244 de dosare, în creștere față de perioada similară a anului 2022. În acest interval, au fost pronunțate 467 de decizii.

Ponderea excepțiilor de neconstituționalitate în materie penală/ procedural penală este în scădere, fiind de aproximativ 10%. Se observă, așadar, că ponderea cea mai mare a dosarelor Curții este reprezentată de materia civilă, fie că vorbim despre drept civil/procedură civilă, fie despre drept administrativ, contravenții, salarizare și pensii. Aceasta este structura actuală a domeniilor în care sunt formulate sesizări de neconstituționalitate.

Nu doresc să prezint o statistică a activității noastre pe fiecare atribuție în parte, însă trebuie să evidențiem că ritmul mediu de soluționare a dosarelor în ultimii 3 ani este de circa

---

1.700 pe an, ceea ce înseamnă că există un dezechilibru între cei doi indici: intrări și ieșiri. Ca atare, în anul 2023 încă mai soluționăm cauze înregistrate în 2019 și depunem diligențe sporite pentru a le soluționa până la sfârșitul anului.

Alina Matei: Așadar, se observă o creștere a numărului de cauze aflate pe rolul CCR. Care este soluția pe care o vedeți pentru a desconggestionarea activitatea?

Marian Enache: Având în vedere numărul magistraților-asistenți în funcție, care a fost de aproximativ 20 în ultimii 20 de ani, se poate observa că, de-a lungul timpului, Curtea a menținut un ritm relativ constant de soluționare a sesizărilor de neconstituționalitate. Însă numărul mare de excepții de neconstituționalitate înregistrate determină o creștere exponențială a cauzelor restante. Situația s-ar putea schimba în condițiile promovării unor modificări legislative care să concorde cu noile realități. Se poate observa că Legea de organizare și funcționare a CCR nu a cunoscut nicio modificare din anul 1997 cu privire la procedura propriu-zisă de soluționare a excepțiilor de neconstituționalitate. Modificările operate în anul 2004, prin Legea nr. 232/2004, sau în anul 2010, prin Legea nr. 177/2010, nu au adus nicio schimbare cu privire la procedura anterefărită.

Desigur, toate sistemele de drept (naționale și supra- sau internaționale deopotrivă) se confruntă cu o lentoare în soluționarea cauzelor. Nu trebuie să ne complăcem în această situație, ci, dimpotrivă, este necesar ca judecătorul să fie preocupat și să aibă posibilitățile procedurale ca decizia să ajungă în timp util la justițiabil și la instituțiile statului. În caz contrar, actul de justiție riscă să își piardă finalitatea concretă. Ca atare, adagiul *Justice delayed is justice denied* („Justiția întârziată este justiție negată”) este unul din ce în ce mai actual, chiar în societatea românească. Personal, am mereu în minte clasicul exemplu dat de Charles Dickens, din *Casa umbrelor* – „cauza” *Jarndyce vs. Jarndyce* –, care reprezintă o parabolă cu privire la îndepărtarea justiției de cetățean.

În acest context, este nevoie de un mecanism legal de accelerare a soluționării cauzelor, sens în care o procedură de filtru este mai mult decât oportună. Cauzele repetitive, cele inadmisibile sau care au devenit inadmisibile ca urmare a unei decizii anterioare de admitere nu justifică o soluționare directă în Plenul CCR, care presupune și parcurgerea unei proceduri prealabile greoaie. Actualele proceduri legale generează o risipă extraordinară de efort, timp și resurse – umane și materiale – pentru soluționarea acestor cauze. Or, nu numai rațiuni de simplă celeritate, ci și exigențele statului de drept impun ca procedura de examinare a constituționalității legilor să fie corelată cu dinamica societății în care trăim, astfel încât justițiabilul să beneficieze de un răspuns prompt la cererea sa, pentru a-și putea valorifica drepturile, libertățile și interesele legitime.

Astfel, este imperios necesar ca Parlamentul să identifice soluții procedurale coerente în configurarea unei proceduri de filtru, derobând atât Plenul, cât și serviciile de specialitate ale CCR de o activitate rutinieră.

Mai mult, apreciem că judecarea excepțiilor de neconstituționalitate în ședință publică ar trebui dispusă dacă Plenul consideră necesar acest lucru în funcție de natura, situația juridică și complexitatea cauzei.

Prin urmare, este nevoie de o acțiune pe două paliere, respectiv legiferarea unor proceduri mai simplificate și mai suple, care să aibă capacitatea de a absorbi numărul mare de cauze

află pe rolul CCR, precum și o creștere a numărului magistraților-asistenți proporțional cu volumul activității derulate de CCR.

Alina Matei: Referitor la activitatea managerială, care au fost prioritățile dumneavoastră?

Marian Enache: Pentru a distinge lucrurile, trebuie să clarificăm o chestiune simplă. CCR este compusă din cei 9 judecători la care se adaugă un număr de 21 de magistrați-asistenți și alte categorii de personal implicat în activitățile specifice ale instituției. În prezent, în cadrul CCR își desfășoară activitatea un număr de 93 de persoane. După evaluările realizate în timpul mandatului meu, este nevoie de creșterea și dezvoltarea potențialului organizatoric și funcțional al acestei importante instituții a statului român. Sunt necesare, în acest sens, noi reglementări legale pentru îmbunătățirea statutului personalului CCR și pentru reconfigurarea și eficientizarea activității fiecărui compartiment în parte în vederea asigurării unui suport administrativ și logistic corespunzător activității jurisdicționale a CCR.

Alina Matei: Care sunt preocupările pe care le aveți pentru digitalizarea activității CCR?

Marian Enache: Digitalizarea este una dintre prioritățile mandatului meu de președinte al CCR, astfel cum am arătat și la data investirii mele în funcție, deoarece aceasta contribuie la operaționalizarea și perfecționarea desfășurării activității CCR. În acest sens, aplicația de gestionare a dosarelor CCR (SIGADOC) a fost dezvoltată prin adăugarea unui modul de jurisprudență și a unui modul de generare automată a condiții de ședință, a soluțiilor și a minutelor, care vor fi semnate numai digital. În prezent, modulul de jurisprudență este complet implementat, iar în privința celuilalt modul, suntem într-o perioadă de acomodare cu noile dezvoltări realizate și sperăm ca de la 1 ianuarie 2024 să îl și aplicăm în mod efectiv. Obiectivul este ca dosarul de la CCR să devină unul complet digital, cu eliminarea oricăror intervenții olografe pe acesta. De asemenea, ne gândim și la posibilitatea, în cazul excepțiilor de neconstituționalitate, ca instanțele judecătorești să fie cele care vor încărca în aplicația noastră – desigur, cu semnătură digitală – sesizările lor, fără a ni le mai comunica în format letric, iar sistemul nostru să creeze automat dosarul (cu număr de înregistrare, număr de dosar și cu celelalte informații necesare). În domeniul digitalizării totul este posibil, trebuie doar să depui strădanii pentru a materializa cuceririle informatice.

Alina Matei: Ce ne puteți spune despre cea de-a treia direcție a activității CCR?

Marian Enache: În această perioadă, Plenul CCR a promovat relații de cooperare principiale și loiale cu instituțiile statului român – cu păstrarea integrității competenței fiecăreia dintre acestea –, cu reprezentanții mediului academic și diplomatic și a promovat o mai mare deschidere față de reprezentanții mass-mediei și ai societății civile, prin folosirea unor mijloace informatice noi de comunicare. Am inițiat, totodată, unele acțiuni pentru cunoașterea competențelor și activității CCR de către elevi și studenți în cadrul proiectului informal „Tinerii prieteni ai CCR”.

Am inițiat și realizat întâlniri bilaterale cu unele curți constituționale; ultima astfel de întâlnire, pe care o consider deosebit de importantă, a avut loc la Chișinău în iulie 2023, la invitația Curții Constituționale a Republicii Moldova, cu ocazia aniversării a 29 de ani de la adoptarea Constituției Republicii Moldova. În cadrul întâlnirii bilaterale dintre reprezentanții celor două curți constituționale s-a realizat un schimb fructuos de idei și experiențe în perspectiva integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

De asemenea, CCR a organizat în cursul anului 2023 aniversarea centenarului Constituției din 1923, la care au participat președinți și judecători ai curților constituționale europene, președintele Curții de Justiție a Uniunii Europene, președintele Comisiei de la Veneția, precum și președintele Asociației Curților Constituționale Francofone. Evenimentul a fost transmis în direct pe Youtube și Facebook, fiind, totodată, promovat la nivelul curților constituționale europene.

S-a dezvoltat dialogul judiciar cu Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) și cu alți reprezentanți ai unor instituții, universități și asociații internaționale.

Prin urmare, apreciez că instanța noastră constituțională trebuie să cunoască o dezvoltare instituțională concordantă cu necesitățile activității sale jurisdicționale și să fie activă și în planul diplomației judiciare pentru a fi conectată la dezbaterile și orientările justiției constituționale europene.

Alina Matei: Deciziile CCR sunt aplicate de către autoritățile publice? Cum poate verifica instanța constituțională acest aspect referitor la aplicarea deciziilor sale?

Marian Enache: După cum cunoașteți, deciziile CCR produc efecte *erga omnes*, fiind general obligatorii.

Nerespectarea deciziilor CCR în procesul de legiferare conduce la sancțiunea neconstituționalității actelor normative sau a unor dispoziții ale acestora, iar Parlamentul sau Guvernul, după caz, urmează să pună de acord soluțiile legislative neconstituționale cu decizia CCR. Ca atare, instanța constituțională verifică respectarea deciziilor sale prin intermediul controlului de constituționalitate, iar în acest sens ne referim la Decizia nr. 419/2005 privind reforma în domeniul justiției sau, mai recent, Deciziile nr. 283/2023 sau nr. 284/2023 privind legile de punere de acord a Codului penal și a Codului de procedură penală cu deciziile CCR.

În privința sistemului judiciar trebuie să subliniem faptul că neaplicarea cu rea-credință sau gravă neglijență a deciziilor CCR de către judecător/procuror constituie abatere disciplinară, sancționabilă de către Consiliul Superior al Magistraturii. În raporturile sale cu instanțele judecătorești, CCR are competența de a se pronunța asupra excepțiilor de neconstituționalitate, adică asupra unui incident procedural din cadrul procesului, nu și asupra rezultatului judiciar derivat din decizia de neconstituționalitate pronunțată. Curtea nu are competența de a controla constituționalitatea hotărârii judecătorești din perspectiva respectării valorilor, principiilor și garanțiilor constituționale.

Alina Matei: În aceste condiții, considerați că nivelul de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale este corect dimensionat în sistemul nostru constituțional?

Marian Enache: După a nii 1990, odată cu schimbarea regimului politic din România, putem vorbi de un moment de cotitură, de o schimbare a paradigmei dreptului și a justiției românești, prin conectarea României la standardele europene. Acest moment poate fi asemănat ca însemnătate cu anul 1864, când, prin reformele promovate de Alexandru Ioan Cuza și continuate de regele Carol I, s-a renunțat la dreptul de tip bizantin și a fost instituit un nou sistem de drept, cu o legislație și instituții de tip occidental, o nouă cultură juridică, prefigurându-se procesul de modernizare a României. În 1990, prin opțiunea sa pentru democrație și stat de drept, România a renunțat la dreptul socialist și la ideologia marxist-leninistă pentru un drept de tip nou, exprimat prin normele și principiile Consiliului Europei și, apoi, ale Uniunii Europene.

Actualul sistem corespunde standardelor și garanțiilor de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale. În acest context, aș dori să fac o precizare specială, și anume că în unele sisteme constituționale este reglementată competența curților constituționale de a soluționa plângerile individuale de neconstituționalitate în privința hotărârilor judecătorești. În multe state – inclusiv Germania, Cehia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Spania (recursul amparo), Turcia, Ungaria, chiar Coreea de Sud – acest instrument al contenciosului constituțional este reglementat. Mai mult, putem observa că un asemenea instrument ar fi de un real interes pentru cetățean în vederea realizării drepturilor sale fundamentale, precum și pentru reducerea numărului de cereri formulate în fața Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO), România ocupând locul patru în ceea ce privește numărul cererilor individuale depuse împotriva statului român.

Alina Matei: Ce înseamnă, domnule președinte, o plângere de neconstituționalitate?

Marian Enache: Această procedură presupune un mod de adresare directă a justițiabilului la CCR după epuizarea căilor de atac ordinare/ extraordinare, după caz. Aceasta nu presupune o judecare a faptelor cauzei, ci o evaluare a modului în care au fost respectate în cadrul litigiului judiciar deciziile CCR, drepturile și libertățile fundamentale, precum și garanțiile procesuale pe care Constituția le prevede în derularea unui proces echitabil soluționat într-un termen rezonabil. Soluționarea plângerii de neconstituționalitate are în vedere aspecte de drept constituțional și nu privește judecarea și calificarea juridică a faptelor în cadrul litigiului judiciar. Această procedură are avantajul cert de a facilita accesul direct al cetățeanului la jurisdicția constituțională și poate reprezenta o fază obligatorie pentru accesarea jurisdicției CEDO. O astfel de procedură a fost calificată ca fiind „excellentă” chiar de un fost președinte al CEDO, Dean Spielmann, și a fost susținută și de fostul judecător român al CEDO, Iulia Antoanella Motoc, încă din anul 2012. Mai mult, în condițiile ratificării în anul 2022 a Protocolului nr. 16 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, s-ar deschide posibilitatea accesării jurisdicției CEDO și cu privire la dosarele formate ca urmare a introducerii plângerilor individuale, astfel că, încă din această fază, se poate realiza un dialog instituțional eficient cu CEDO, prin solicitarea unui aviz consultativ referitor la problemele de drept ce pun în discuție aspecte de încălcare a Convenției.

Această plângere individuală de neconstituționalitate în care fiecare cetățean poate cere CCR verificarea constituționalității unei hotărâri judecătorești sub aspectul respectării drepturilor și libertăților fundamentale este o procedură care ar putea fi reglementată în sistemul nostru de drept prin completarea legii de organizare și funcționare a CCR și ar constitui, în opinia mea, o garanție deplină a protecției drepturilor și libertăților fundamentale pentru fiecare cetățean, împlinind dezideratul deplinei protecții a persoanei de către justiția constituțională. O asemenea reglementare ar conduce la completitudinea justiției constituționale pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale.

Alina Matei: Considerați că Parlamentul acordă importanța necesară jurisprudenței CCR în activitatea de legiferare?

Marian Enache: Constituția este Legea fundamentală a statului, astfel că Parlamentul are obligația constituțională de a încorpora în procesul legislativ conținutul jurisprudenței CCR, ca expresie a constituționalizării reglementării sistemului de drept. Deciziile CCR garantează și asigură imperativul ordinii constituționale și, în ultimă instanță, pacea socială, în cadrul democrației constituționale.

Precizăm că în acest an a fost pronunțate două decizii foarte importante cu privire la legile de punere în acord a Codului penal și a Codului de procedură penală cu deciziile anterioare ale CCR. Subliniem că, deși în perioada 2016-2022 CCR a constatat neconstituționalitatea a peste 50 de dispoziții legale din cele două coduri, de abia în anul 2023 legiuitorul a adoptat legile de punere de acord a codurilor cu aceste decizii. Aceste legi au fost supuse controlului de constituționalitate a priori, iar Curtea a stabilit că acestea au respectat în mare parte deciziile sale anterioare. Ulterior, Parlamentul a reexaminat cele două legi pentru a se conforma și acestor din urmă două decizii ale CCR, astfel că, în cursul lunii iulie 2023, acestea au intrat în vigoare.

De altfel, indiferent de domeniul în care intervine, CCR este chemată să asigure respectarea dispozițiilor Legii fundamentale și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale la standarde europene, potrivit art. 20 din Constituția României, care prevede, în mod expres, că interpretarea dispozițiilor constituționale referitoare la acestea se realizează în concordanță cu tratatele internaționale la care România este parte și cu jurisprudențele CJUE și CEDO.

Alina Matei: Care este relația dintre curțile constituționale și CJUE?

Marian Enache: Curțile constituționale reprezintă o structură fundamentală de natură politică și constituțională a statelor membre ale Uniunii Europene, iar rolul acestora este de a controla constituționalitatea normelor juridice, de a aplica principiile, valorile și categoriile juridice generale pentru modelarea și orientarea proceselor fundamentale din cadrul societății și al instituțiilor, precum și a relațiilor dintre acestea și cetățeni, în raport cu exigențele democrației constituționale. Curțile constituționale naționale au acest rol deoarece constituțiile naționale rămân surse primare de legitimitate și legalitate. Desigur, ele funcționează în cadrul așa-numitului ius constituționale commune compus și din norme, proceduri și garanții internaționale (sistemul Consiliului Europei) și supranaționale (Uniunea Europeană).

Relația dintre curțile constituționale și CJUE este una complexă, în care diplomația și dialogul judiciar joacă un rol determinant. Cele două ordini juridice, cea națională și cea europeană, sunt autonome, complementare și cooperante, drept care relația dintre cele mai înalte jurisdicții implică o comunicare permanentă și un schimb de proceduri judiciare corespunzătoare, care contribuie la menținerea stabilității juridice a întregii construcții unionale. În acest sens, dreptul și hermeneutica sa trebuie valorizate nu numai ca un fundament cultural al Europei, ci și ca un ansamblu de mijloace normative și instituționale, ca o metodă de modelare și consolidare a evoluțiilor Uniunii Europene și a valorilor referențiale pe care se întemeiază aceasta, statul de drept și democrația de tip occidental.

Profesorul german Armin von Bogdandy consideră că există două modele de dialog între curțile constituționale și CJUE, și anume modelul german și cel italian. Modelul german (urmat și de alte jurisdicții constituționale respectabile, precum Curtea Supremă a Danemarcei sau Curtea Constituțională a Cehiei) apelează la o metodă poate mai tranșantă de relaționare, care insistă la nivelul enunțului de principiu pe dreptul la ultimul cuvânt al curții constituționale naționale. În general, principiul privește cel puțin un nucleu dur de suveranitate inserat în Legea fundamentală, al cărui exercițiu nu poate fi delegat (Decizia Lisabona din 2009 a Tribunalului Constituțional Federal German). O astfel de abordare este dificil de evitat în cazul constituțiilor care conțin limite ale revizuirii, așa-numite clauze de eternitate [art. 79 (3) din

Legea fundamentală a Germaniei (Grundgesetz) sau art. 152 din Constituția României], aspect care a putut fi surmontat, însă, în sistemul francez, datorită cadrului normativ general al Constituției celei de-a Cincea Republici.

Prin contrast cu stilul german de dialog, modelul italian este unul al diplomației judiciare dialogale, mai minimalistă și mai afabilă, aspecte ce reies din cauzele Taricco 1 și Taricco 2, care au privit modul de aplicare a termenelor de prescripție a răspunderii penale în privința infracțiunilor de fraudă ce afectează interesele financiare ale Uniunii Europene.

Menționez totuși că, în practică, ambele instituții dialoghează, chiar dacă stilurile diferă întrucâtva. Tribunalul Federal Constituțional German a înlăturat efectul dreptului european o singură dată (Decizia din 5 mai 2020 privind programul de achiziționare de active de către sectorul public de pe piețele secundare – PSPP), încercând în mod constant să recurgă la metode mai puțin abrazive, în special la extragerea „veninului neconstituțional” prin interpretarea normelor naționale astfel încât contradicțiile directe dintre cele două jurisdicții să fie evitate (a se vedea Decizia Lisabona sau deciziile repetate asupra validității și interpretării legii germane de transpunere a Deciziei cadru 2002/584 JAI privind mandatul european de arestare). De la cauza Solange I (1974), așadar timp de multe decenii, instanța germană a dat constant dovadă de deschidere față de CJUE. Trebuie să subliniem că atât abordarea germană, cât și cea italiană permit gestionarea constructivă a conflictelor dintre jurisdicțiile naționale și CJUE. Mai mult, ambele abordări sunt perfect legitime, atât din perspectiva dreptului intern constituțional, cât și din cea a dreptului european, sens în care art. 4 paragraful 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană prevede că „Uniunea respectă egalitatea statelor membre în raport cu tratatele, precum și identitatea lor națională, inerentă structurilor lor fundamentale politice și constituționale, inclusiv în ceea ce privește autonomia locală și regională. Aceasta respectă funcțiile esențiale ale statului și, în special, pe cele care au ca obiect asigurarea integrității sale teritoriale, menținerea ordinii publice și apărarea securității naționale. În special, securitatea națională rămâne responsabilitatea exclusivă a fiecărui stat membru”.

Alina Matei: Care este experiența specifică a CCR în raport cu CJUE?

Marian Enache: Cu privire la experiența CCR în relația cu CJUE remarcăm faptul că aceasta se întinde pe un interval temporal de aproape 20 de ani, perioadă în care deciziile instanței europene au constituit un punct de reper în evoluția jurisprudenței naționale. În acest sens, trebuie să ne amintim că, încă înainte de aderarea țării noastre la Uniunea Europeană, CCR a utilizat jurisprudența CJUE în motivarea deciziilor sale; avem în vedere considerentele care au stat la baza Hotărârii Mangold referitoare la nediscriminarea pe criterii de vârstă (Decizia CCR nr. 513/2006). În condițiile în care Constituția României nu prevede *expressis verbis* vârsta ca fiind un criteriu de nediscriminare, decizia CCR, receptând jurisprudența CJUE, a înglobat acest criteriu printre celelalte astfel de criterii prevăzute expres de Constituție, extinzând, în acest mod, sfera sa de protecție.

Un alt punct referențial este dialogul judiciar dintre cele două instanțe prin intermediul întrebării preliminare. Până în prezent, CCR a formulat o singură dată o astfel de întrebare, în anul 2016, în cadrul controlului de constituționalitate a posteriori, într-o cauză ce viza principiul libertății de ședere prevăzut la art. 21 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene. Ca urmare a acestei sesizări, CJUE a decis, în iunie 2018, că acest text din tratat se opune faptului

---

ca autoritățile competente ale statului membru a cărui cetățenie o deține cetățeanul Uniunii să refuze acordarea unui drept de ședere pe teritoriul acestui stat resortisantului unui stat terț, de același sex, pentru motivul că dreptul statului membru menționat nu prevede căsătoria între persoane de același sex. Soluția pronunțată de CJUE a fost urmată și de CCR, care a statuat că dispozițiile naționale relevante sunt constituționale în măsura în care permit aplicarea Hotărârii CJUE, garantându-se, astfel, la nivel normativ dreptul de ședere în România al partenerului de același sex al cetățeanului român (Decizia CCR nr. 534/2018).

După cum știți, suntem în această privință un model de europenizare, cu o trimitere preliminară la un deceniu de la aderare. În general, curțile constituționale evită astfel de trimiteri, din rațiuni ușor de înțeles. Prima trimitere preliminară a Tribunalului Constituțional Federal German a fost realizată în 2014, așadar la peste șase decenii de la fondarea Comunităților, în timp ce Tribunalul Constituțional Spaniol a sesizat CJUE în anul 2011 (Melloni), iar Consiliul Constituțional Francez a amânat dialogul până în anul 2013 (Jeremy F).

Alina Matei: Începând cu anul 2018, relația dintre cele două instanțe a devenit mai tensionată?

Marian Enache: După anul 2018 a existat o anumită tensiune jurisprudențială între cele două instanțe, care, în prezent, a fost depășită și rezolvată. Relația dintre CCR și CJUE cunoaște o dezvoltare ascendentă, sens în care amintim vizita de studiu pe care magistrații-asistenți ai CCR o vor efectua în cursul lunii octombrie 2023 la CJUE, urmând ca în viitorul apropiat să fie organizată și o întâlnire de lucru între judecătorii CCR și judecătorii CJUE.

Chiar în aceste condiții, apreciem că, în perioada 2018-2022, între cele două instanțe constituționale – pentru că și CJUE este o astfel de instanță –, s-a realizat un dialog util, în care principala problemă dezbătută a fost aceea a modului în care interacționează cele două ordini juridice la cel mai înalt nivel. Desigur, nu întotdeauna soluțiile la care aceste instanțe au ajuns au fost concordante sub aspectul raportului existent între Constituție și dreptul Uniunii Europene ori între aplicarea deciziilor CCR și a celor ale CJUE. În acest cadru, doresc să evoc doar un singur aspect rezultat din Hotărârea CJUE din 21 decembrie 2021, care a stabilit, în esență, că o decizie a CCR nu ar putea fi aplicată dacă este de natură să creeze un risc sistemic de impunitate a faptelor ce constituie infracțiuni grave de fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii Europene sau de corupție în general. Ne întrebăm, chiar și retoric, în ce măsură judecătorul cauzei poate analiza în condiții obiective și concrete caracterul sistemic al riscului de impunitate din moment ce acesta, în mod firesc, nu are posibilitatea reală a unei evaluări de ansamblu a fenomenului în toată complexitatea sa, ci realizează doar o judecată asupra unei cauze determinate, fără existența unui studiu de fundamentare din care să reiasă un risc sistemic.

Alina Matei: Domnule președinte, în spațiul juridic se discută foarte mult despre efectele deciziilor CCR referitoare la neconstituționalitatea dispozițiilor Codului penal privind întreruperea cursului prescripției răspunderii penale. De ce suscită aceste decizii o asemenea emoție în lumea juridică?

Marian Enache: Curtea a pronunțat două decizii referitoare la neconstituționalitatea dispozițiilor Codului penal privind întreruperea cursului prescripției răspunderii penale. Prin Decizia nr. 297/2018, CCR a stabilit că soluția legislativă care prevede întreruperea cursului

termenului prescripției răspunderii penale prin îndeplinirea „oricărui act de procedură în cauză”, din cuprinsul dispozițiilor art. 155 alin. (1) din Codul penal, este neconstituțională. Practica judiciară a receptat această decizie ca fiind una sub rezervă de interpretare, în sensul că numai actele de procedură care se comunică suspectului/inculpatului pot avea caracter întreruptiv de prescripție. Prin Decizia nr. 358/2022, Curtea a lămurit faptul că decizia din anul 2018 a fost una pură și simplă, și nu de interpretare, cum greșit a fost percepută și aplicată. Ca atare, începând cu anul 2018 nu mai exista în dreptul pozitiv nicio cauză întreruptivă a cursului prescripției răspunderii penale. Curtea a constatat că, în absența reglementării de către legiuitor a unor asemenea cauze întreruptive, în perioada 2018-2022, fondul activ al legislației nu a cuprins niciun caz care să permită întreruperea cursului prescripției răspunderii penale. Însă, în tot acest timp (2018-2022), autoritatea judecătorească a considerat că instituția întreruperii prescripției continua să existe în dreptul pozitiv și a aplicat-o ca atare.

Efectul Deciziei CCR nr. 297/2018 trebuie analizat dintr-o dublă perspectivă. Aceasta privește în mod direct perioada 2018-2022, în sensul că actele considerate întreruptive ale prescripției realizate în intervalul temporal de referință nu puteau avea acest efect, ca atare prescripția curgea în continuare, nefiind întreruptă.

Ca efect al deciziei CCR, cazurile întreruptive ale prescripției răspunderii penale au fost eliminate, noua situație normativă fiind echivalentă unei legi penale mai favorabile, întrucât instituția prescripției este una de drept penal substanțial, și nu procedurală, ca în alte sisteme juridice. Indiferent de modalitatea prin care o normă de drept material „nefavorabilă” suspectului/inculpatului iese din fondul activ al legislației, noul cadru juridic astfel generat este evident mai favorabil acestuia. Ca atare, ÎCCJ, prin Decizia nr. 67/2022, a considerat că prin efectul deciziei CCR a fost eliminată din fondul activ al legislației o normă penală „nefavorabilă” suspectului/inculpatului, situație în care noua realitate normativă rezultată trebuie să fie calificată ca fiind o lege penală mai favorabilă, care se aplică retroactiv și, deci, produce efecte și cu privire la prescripțiile întrerupte în perioada 2014-2018.

Această decizie a ÎCCJ este expresia unui raționament valabil, derivat din sistemul nostru de drept, având în vedere natura de normă de drept substanțial a prescripției, și nu de normă cu caracter procedural.

Alina Matei: În acest context jurisprudențial, CJUE a pronunțat la 24 iulie 2023 o hotărâre referitoare la aplicarea instituției întreruperii prescripției răspunderii penale...

Marian Enache: La apariția acestei hotărâri a CJUE s-a reacționat cu o anumită febrilitate și cu o oarecare nesiguranță în privința viabilității aplicării acesteia în dreptul românesc. În spațiul juridic național ne-am confruntat cu problema firească privind rezonanța acestei hotărâri în dreptul național. Au existat și există în continuare mai multe curente de receptare și interpretare mai ales la nivelul organelor judiciare. În opinia mea, independent de existența unor percepții diferite cu privire la dreptul Uniunii Europene și la hotărârile CJUE, interpretarea și aplicarea jurisprudenței CJUE trebuie privite într-o perspectivă integratoare, cu respectarea supremației Constituției, a dreptului și a legilor românești de esență europeană, în ultimă instanță compatibile cu ordinea europeană în litera și spiritul tratatelor europene care fac parte din dreptul intern al statului român. Aplicarea dreptului Uniunii Europene și a hotărârilor CJUE contribuie la realizarea unui grad mai înalt de integrare a dreptului intern în sistemul celui european.

Fenomenul relativizării interpretării și aplicării deciziilor în funcție de comunitatea profesională căreia îi revine obligația implementării lor trebuie evitat, pentru că interpretarea și aplicarea oricărui act juridic se realizează în funcție de principiile generale ale dreptului și de jurisprudențele consacrate preexistente naționale și europene.

Alina Matei: Cum apreciați impactul și semnificația hotărârii CJUE?

Marian Enache: Apreciem că această hotărâre a CJUE din 24 iulie 2023 reprezintă un real progres și o deschidere față de jurisprudența CCR, respectând efectele pe care o decizie anterioară a acesteia (Decizia nr. 297/2018) le-a produs în privința instituției întreruperii prescripției răspunderii penale în perioada 2018-2022. Prin această hotărâre, CJUE a aplicat, practic, modelul Taricco 2.

Această hotărâre nu face altceva decât să stabilească faptul că efectul întreruptiv de prescripție al actelor realizate anterior anului 2018 trebuie recunoscut din moment ce decizia CCR care a constatat neconstituționalitatea acestui efect a fost pronunțată și publicată în anul 2018.

Ceea ce este esențial în această hotărâre a CJUE este însă regândirea principiului constituțional al retroactivității legii penale mai favorabile aplicat prin Decizia ÎCCJ nr. 67/2022. Astfel, prin prisma hotărârii CJUE, în materie de prescripție, este relativizat principiul *lex mitior* – valorificat, însă, de ÎCCJ, conform dreptului intern –, întrucât este corelat cu principiul securității juridice. Cu alte cuvinte, compatibilizarea acestui standard de natură constituțională cu dreptul Uniunii Europene ar presupune ca o lege penală mai favorabilă sau o decizie a CCR privitoare la instituția prescripției să nu producă efectele proprii ale principiului constituțional al retroactivității legii penale mai favorabile.

Prin urmare, nu avem o problemă la nivelul efectelor deciziei CCR, ci la nivelul dimensionării principiului aplicării retroactive a legii penale mai favorabile. Totuși, hotărârea CJUE pare a fi mai degrabă una de speță, și nu una care stabilește o orientare de principiu în privința limitării aplicării retroactive a legii penale mai favorabile referitoare la instituția prescripției.

Pentru a evita relativizarea acestui din urmă concept constituțional, cuprins în art. 15 alin. (2) din Constituție, apreciem că este necesar să se examineze posibilitatea ca instituția prescripției răspunderii penale să aparțină dreptului procedural (precum în unele state membre ale Uniunii Europene: Germania, Belgia, Franța) sau să i se confere o natură juridică mixtă, fiind astfel extrasă din sfera dreptului substanțial pur. În acest caz, ar exista o compatibilizare între standardul european și cel național cu privire la aplicarea retroactivă a legii penale mai favorabile.

Alina Matei: Am observat că în decizia referitoare la pensiile de serviciu ați fundamentat soluția pronunțată pe principiul neretroactivității legii.

Marian Enache: Nu tot ceea ce poate constitui un interes politic sau juridic la un moment dat este și legitim din perspectivă constituțională. Or, întotdeauna, Constituția are prevalență în raport cu orice act normativ. Neretroactivitatea este un principiu vechi al dreptului și este menită să protejeze securitatea și stabilitatea raporturilor juridice, precum și drepturile și libertățile fundamentale. Reglementat inițial în Codul civil din 1864 – care stabilea, la art. 1, că „legea dispune numai pentru viitor; ea n’ar putea retroactivă” –, principiul neretroactivității legii este ridicat la rang constituțional prin Constituția din 1991, care îl consacră *in terminis*.

Includerea acestui principiu în Constituție îi conferă semnificația unei garanții constituționale pe care judecătorii CCR nu o pot nici ignora, nici circumstanția. Ea trebuie aplicată ca atare în raport cu orice reglementare legală, fiind o constantă a sistemului de drept.

Subliniem că principiile de drept nu se negociază. Legile cetății trebuie să respecte aceste principii, care au devenit, prin victoriile obținute în istorie, valori universale.

Un alt principiu analizat în decizia menționată îl constituie și principiul egalității în drepturi și în fața autorităților publice (isonomia). Justiția constituțională a statornicit faptul că egalitatea în drepturi presupune în mod intrinsec dreptul la diferență în stabilirea efectivității drepturilor care se cuvin diverselor categorii socioprofesionale. Egalitatea, într-o societate democratică, presupune diferențe specifice, și nu un egalitarism mecanic și steril între activități, profesii, competențe și responsabilități.

O altă cerință constituțională valorificată în decizia la care ați făcut referire este respectarea exigențelor de calitate a legii. Regulile de drept trebuie să fie clare, precise și previzibile pentru a fi înțelese de destinatari, care, în ultimă instanță, sunt cetățenii. Aceștia, în majoritatea lor, nu au cunoștințe sau studii juridice care să le permită descifrarea înțelesului și sensului actelor normative intrate în vigoare.

Evidențiem faptul că legile se bucură de prezumția relativă de constituționalitate, dar în momentul în care sunt supuse controlului de constituționalitate și se constată că sunt neconstituționale *in integrum* sau *in parte*, acestea sunt eliminate din fondul activ al legislației și, astfel, nu mai produc efecte juridice.

Toate acestea sunt principii de drept general și de drept constituțional intangibile, iar prin respectarea lor se instituie un climat de constituționalitate la nivelul statului de drept, care asigură desfășurarea activităților instituțiilor fundamentale ale statului, ale celorlalte instituții publice, precum și, mai ales, protecția drepturilor și intereselor cetățenilor în raport cu guvernarea. Instituțiile statului trebuie să coopereze, să se regăsească în viața cetății și să lucreze împreună și congruent pentru binele public.

Alina Matei: În acest context, ce ne puteți spune despre principiul independenței judecătorilor, invocat în mod constant în jurisprudența CCR?

Marian Enache: Principiul independenței judecătorilor este un principiu constituțional, fundamentul organizării și desfășurării activității de înfăptuire a justiției și, totodată, garanția protejării intereselor justițiabilului. Prin întreaga sa jurisprudență referitoare la sistemul judiciar, CCR a acordat importanța cuvenită afirmării și dezvoltării acestui principiu, consolidând, totodată, rolul Consiliului Superior al Magistraturii (CSM), care este, din punct de vedere instituțional și funcțional, garantul independenței justiției.

Un răspuns mai elaborat la această întrebare este superfluu, în condițiile în care încă de când România a optat pentru modelul de civilizație al democrațiilor de tip occidental s-a afirmat acest principiu întemeietor al statutului puterii judecătorești în acord cu evoluțiile statelor europene în acest domeniu.

De altfel, până la organizarea și cristalizarea puterii judecătorești în cadrul noului sistem politic democratic din România, a existat un parcurs marcat de mai multe etape în care întreaga construcție a justiției românești a avut ca reper și exigență europeană respectarea principiului independenței justiției. Acest principiu a constituit un „seismograf” și un indicator sintetic de

---

măsurare permanentă a modului de funcționare a acestei puteri în stat și a gradului de independență a acestei puteri față de puterea legislativă și cea executivă. Independența justiției este determinantă pentru funcționarea și credibilitatea puterii judecătorești.

În timp ce reprezentanții puterilor legislative și executive exercită activități de reprezentare rezultate din alegeri libere sau derivate din legitimitatea democratică a acestora, puterea judecătorească este o ramură distinctă a puterii de stat ca activitate și prerogative, în care reprezentanții săi realizează serviciul public de înfăptuire a justiției și trebuie să îndeplinească anumite condiții de acces și promovare specifice unei cariere profesionale, care presupune o pregătire de specialitate, examene de promovare etc. Ca atare, este necesară existența unui statut bine definit pentru asigurarea independenței în luarea deciziilor.

S-a constatat în istorie că ori de câte ori au existat frământări sau tulburări sociale care au mers până la schimbarea regimului politic, puterea judecătorească a fost cea mai stabilă, chiar în cursul acestor evenimente și frământări sociale, și a avut, prin activitatea sa jurisdicțională, rolul de a echilibra sistemul social și de a consolida noua putere politică instaurată.

Înșuși Mecanismul de Cooperare și Verificare (MCV) a monitorizat sistemul judiciar în principal prin prisma principiului independenței judecătorului și, implicit, a puterii judecătorești, având în vedere că primul obiectiv de referință al MCV pentru România era, în esență, garantarea unui sistem judiciar independent și eficient, în special prin consolidarea independenței și responsabilității CSM

Alina Matei: Cum se resimte la nivelul instanțelor judecătorești ridicarea MCV?

Marian Enache: MCV a avut rolul de a monitoriza respectarea independenței autorității judecătorești și de a garanta stabilitatea și eficiența unor instituții și reforme, în special în domeniul luptei împotriva corupției (Agenția Națională de Integritate, Direcția Națională Anticorupție, administrația locală).

Instituirea mecanismului menționat a avut în vedere importanța crucială a acestui principiu pentru funcționarea sistemului judiciar, precum și funcția sa de garanție a independenței extinsă la întregul sistem judiciar în raport cu celelalte două puteri ale statului. Fiind un principiu al statului de drept, independența judecătorilor trebuie garantată prin mijloace constituționale și legale. Într-o societate democratică, justiția nu poate fi mai mult sau mai puțin independentă în funcție de variabilitatea unor regimuri politice sau a unor ideologii tranzitorii, ea trebuie să fie pur și simplu independentă, invariabil independentă și neafectată de alte modalități de concepere a modului său de funcționare. Respectarea și garantarea acestui principiu fundamental al justiției sunt asigurate prin mai multe modalități, și anume inamovibilitatea, incompatibilitatea, stabilitatea financiară, previzibilitatea carierei profesionale sau un sistem de pensionare stabil, adecvat și predictibil.

Cum bine știți, acest mecanism sui generis era inițial menit să fie ridicat după trei ani, în 2010. Croația, care a aderat la șase ani după România, nu a fost supusă unei monitorizări postaderare. În cazul Bulgariei, a fost ridicat în 2019. În concluziile sale din 23 septembrie 2020 formulate în cauzele conexe C-83/19, C-127/19 și C-195/19 (paragraful 140), chiar avocatul general Michal Bobek se întreba, *obiter dictum*, asupra proporționalității și legitimității păstrării sine die a unui instrument creat provizoriu, preconizat de principiu a fi aplicabil pentru doar trei ani, apoi prelungit, pentru un singur stat membru, la 13 ani (atunci!) de la aderarea aceluia stat. De abia pe 15 septembrie 2023 Comisia Europeană a ridicat în mod oficial MCV-ul.

MCV-ul, care a fost aplicabil numai României și Bulgariei, a fost înlocuit cu mecanismul general privind statul de drept, aplicabil în mod echitabil tuturor statelor membre ale Uniunii Europene, ca expresie a principiului egalității statelor, care este un principiu de bază al dreptului constituțional al Uniunii. În acest cadru, instituțiilor juridictionale supreme din statele membre le revine o responsabilitate majoră pentru asigurarea stabilității, încrederii și eficientizării justiției, care să corespundă standardelor europene.

Alina Matei: Constituționalismul poate fi un remediu eficient împotriva populismului?

Marian Enache: Populismul, demagogia, extremismul, purismul ideologic, xenofobia și alte manifestări disproporționate, vindicative și veleitare, care pot apărea conjunctural în societate, constituie forme denaturate ale democrației autentice și conțin riscuri potențiale la adresa ordinii de drept și constituționale, deoarece pot greva și perverti sistemul de valori. Populismul și consecința lui directă, demagogia, promovează un discurs public îndeobște cunoscut ca fiind unul al formelor fără conținut, „o armată de fraze somptuoase și triumfaliste, străbătând aerul în căutarea unei idei”. Cel mai deranjant aspect în desfășurarea activității publice este faptul că atitudinile și comportamentele noastre pot fi în contradicție cu valorile de care pretindem că suntem atașați. Considerăm că trebuie să fim precauți cu devianțele și fenomenele exacerbate, în general, cu orice fel de „isme” și să păstrăm acțiunile noastre la nivelul raționării și al raționalității, al minții conștiente, neinfluențate de tulburările inconștientului.

Constituționalismul se raportează la ordinea principiilor, valorilor și exigențelor democrației constituționale reglementate în Legea fundamentală – exprimând, în esență, pactul general al societății, aprobat prin referendum –, instituie un criteriu de validare generală pentru întregul sistem de drept al unui stat și pentru menținerea unei vieți constituționale democratice și, totodată, contracarează manifestările contrare democrației. Protecția nucleului drepturilor și libertăților, precum și respectarea supremației Constituției rezidă în înseși limitele de legiferare ale forului legislativ. Acestea sunt cerințele minimale ale democrației constituționale, care a impus, după Cel de-Al Doilea Război Mondial, apariția curților constituționale și a controlului de constituționalitate a legilor. Rolul esențial al autorității de contencios constituțional este acela de a constata dacă legile și alte acte normative, adoptate de autoritatea legislativă, se încadrează în limitele prevăzute de Constituție.

Cum în mod just observă constituționalistul german Dieter Grimm (fost judecător al Tribunalului Constituțional Federal German), statul constituțional modern se sprijină pe garanții juridice și democratice complementare: democrație și stat de drept; ambele elemente sunt necesare și trebuie armonizate.

Constituționalismul a devenit în toate statele democratice un mijloc de limitare a exceselor de putere care denaturează și devalorizează procesul decizional, fiind, totodată, fenomene contrare statului de drept. Garantarea echilibrului și cooperării loiale ale celor trei puteri în stat este una dintre direcțiile majore ale constituționalismului în condițiile în care aceste puteri, uneori, în fapt, se află într-o competiție ce depășește sfera competențelor lor, existând tendința dominării unei puteri de către cealaltă, ceea ce generează tensiuni, blocaje și conflicte în cadrul procesului politic și de guvernare. Soluționarea acestor „derapaje” se realizează prin arbitrajul curților constituționale. Ca atare, funcționarea puterilor în stat în condiții de echilibru și cooperare asigură, în ultimă instanță, îndeplinirea „contractului social” obiectivat în Legea fundamentală a țării.

Echilibrul dintre puteri trebuie să provină din interiorul instituțiilor, dacă ele funcționează la parametrii prevăzuți de Constituție. Prin păstrarea limitelor competențelor conferite fiecărei puteri, potrivit justei măsuri în exercitarea oricăror competențe ale acestora, intervenția curților constituționale în reglementarea acestor perturbări în sistemul de funcționare a puterilor statului trebuie să constituie o excepție. Subliniem că între puterile statului nu trebuie să existe ziduri despărțitoare, ci mecanisme de comunicare și reglare a funcționării raporturilor dintre ele.

Alina Matei: Domnule președinte, s-a vehiculat ideea unui posibil conflict de interese în care s-ar fi aflat judecătorii CCR atunci când au soluționat obiecția de neconstituționalitate privind pensiile de serviciu, din moment ce majoritatea lor sunt beneficiari ai acestei categorii de pensii...

Marian Enache: Este o chestiune strict procedurală a activității CCR. Conform art. 55 din Legea nr. 47/1992, judecătorii CCR nu pot fi recuzați. Aceștia sunt obligați să participe la ședințele de judecată, neavând posibilitatea procedurală de a se abține de la participarea la ședință și la vot.

Prin urmare, această chestiune care a apărut în mediul public, respectiv că judecătorii CCR ar fi fost în conflict de interese, este una care nu are niciun temei în Constituție/lege.

Alina Matei: Tot în spațiul public s-a mai discutat că instanța constituțională s-ar fi pronunțat numai cu privire la pensiile de serviciu din sistemul justiției și că ar fi evitat să se pronunțe cu privire la pensiile de serviciu ale altor categorii profesionale...

Marian Enache: Trebuie să subliniez faptul că, potrivit jurisprudenței sale, CCR se pronunță numai în limitele sesizării, aspect subliniat în paragraful 86 al deciziei. Potrivit art. 146 lit. a) teza întâi din Constituție, ÎCCJ a sesizat instanța constituțională numai cu privire la reglementările legii referitoare la pensiile de serviciu din domeniul justiției, nu și cu privire la pensiile de serviciu ale celorlalte categorii socioprofesionale vizate prin legea menționată (personalul Curții de Conturi, corpul diplomatic și consular, personalul aeronautic civil navigant profesionist din aviația civilă, funcționarii publici parlamentari sau militari). CCR nu putea să se pronunțe cu privire la regimul juridic al pensiilor de serviciu al acestora din urmă, întrucât nu se poate investi din oficiu cu examinarea constituționalității unor dispoziții legale care nu formează obiectul sesizării formulate în cauza dedusă controlului de constituționalitate. De aceea, este obligatoriu ca instanța constituțională să se pronunțe numai în raport cu criticile de neconstituționalitate cu care a fost sesizată. Prin urmare, nu se poate susține ideea că CCR ar fi privilegiat personalul din sistemul justiției, din moment ce cu privire la celelalte categorii de personal nu a existat o sesizare concretă care să o investească.

Alina Matei: Domnule președinte, apreciați că, în prezent, se impune revizuirea Constituției noastre?

Marian Enache: Conceptele, noțiunile și cerințele Constituției sunt într-un proces continuu de modelare prin intermediul jurisprudenței CCR și al jurisprudențelor europene, care trebuie să se adapteze în permanență la exigențele și provocările prezentului și viitorului societății. CCR nu poate rămâne într-o poziție izolată – într-un glob de cristal –, astfel că trebuie să îmbine „elementele originare” de interpretare ale Constituției cu cele ale „interpretării evolutive” pentru a reflecta tendințele și schimbările din societate. Avem o Constituție relativ rigidă,

a cărei modificare presupune parcurgerea unei proceduri complexe, finalizată printr-un referendum național. O revizuire majoră presupune existența unui „moment constituțional”, pentru a împrumuta formularea celebrului constituționalist american Bruce Ackerman. În general, stabilitatea normelor constituționale și buna-credință în interpretarea și aplicarea lor sunt oricum garanții mai puternice decât adoptarea unor norme noi.

Constituția stabilește raporturi constituționale prin concepte/principii/proceduri juridice esențiale și de o mare generalitate, fără să reglementeze în detaliu aspectele pe care acestea le implică. De aceea, opțiunea politică pentru revizuirea Constituției trebuie să țină seama și de dezvoltările novatoare aduse Constituției prin interpretarea principiilor și valorilor constituționale de către CCR în calitate de garant și interpret al Constituției.

În alte ramuri ale dreptului, schimbările legislative sunt destul de frecvente. Dimpotrivă, în viața constituțională a statului este imperativă respectarea principiilor stabilității și viabilității Constituției ca fundament al întregii activități statale, condiție sine qua non a statului de drept. În acest context, subliniem rolul major al curților constituționale în interpretarea flexibilă a normelor dreptului constituțional în scopul evitării unor revizuii voluntariste sau arbitrare ale Constituției. Evident că revizuirea se poate impune ori de câte ori transformările din societate sunt profunde, ceea ce conduce în mod necesar la compatibilizarea Constituției cu acestea. În acest sens, cred că trebuie observată mai atent experiența statelor occidentale, care prin modul în care se raportează la existența, valoarea și aplicarea unei constituții asigură funcționarea unor societăți echilibrate și cooperante.

Alina Matei: În calitate de președinte al CCR, aveți vreun deziderat pentru instituția pe care o conduceți?

Marian Enache: Da. Nici nu este complicat. Îmi doresc, împreună cu judecătorii constituționali, ca justiția constituțională să fie cât mai aproape de cetățeni în scopul formării unei conștiințe constituționale extinse în societatea românească, o conștiință a valorilor fundamentale și esențiale ale unei societăți democratice.

6. Prelegerea susținută de Președintele Curții Constituționale, domnul Marian Enache, cu ocazia participării la Sesiunea anuală de comunicări științifice organizată de Academia de Științe Juridice din România, 20 octombrie 2023

Domnule președinte al Academiei de Științe Juridice din România,
Onorată Conducere a Academiei,
Distinse oficialități,
Stimați invitați,

Este deosebit de plăcut pentru mine să particip, ca reprezentant al Curții Constituționale, împreună cu domniile voastre la deschiderea sesiunii anuale de comunicări științifice intitulate „Criza dreptului în lumea contemporană”. Această inițiativă se încadrează în preocupările existente în domeniul științelor juridice la nivel academic, național și internațional, ceea ce constituie o premisă esențială pentru dezvoltarea cercetării și culturii dreptului contemporan românesc. Cu acest prilej special, felicităm și apreciem strădaniile și eforturile domnului profesor Bogdan CIUCĂ, ale domnului profesor secretar general Ovidiu Predescu și ale întregii conduceri a Academiei de Științe Juridice din România, care reușesc să organizeze manifestări de o înaltă ținută științifică.

Doresc să le mulțumesc cordial pentru invitația la acest eveniment și, totodată, salut prezența distinselor personalități – profesori, cercetători, magistrați, avocați, profesioniști ai dreptului.

Titlul conferinței aduce în dezbatere noțiunea de criză, care, în opinia noastră, deși are o natură bivalentă, trebuie percepută mai degrabă ca un moment al dezvoltării unui domeniu de activitate științifică sau instituțională, ce oferă posibilitatea de resetare și regândire în condiții noi a unui nou potențial creator. Perceperea în acești termeni a crizelor este necesară, pentru că este constructiv să pozitivăm crizele pentru a obține un rezultat și un efect benefice, și nu să le considerăm un punct de inflexiune insurmontabil pentru dezvoltarea unor concepte, idei, procese de cunoaștere și acțiuni sociale.

Crizele, care marchează evoluția oricărui fenomen de dezvoltare, pot constitui un impuls și o reconsiderare ale procesului de cunoaștere și pot reprezenta în sine o veritabilă provocare pentru profesioniștii dreptului. Aceste provocări multiforme trebuie valorizate în cercetarea proceselor/structurilor de evoluție ale fiecărui domeniu în parte în care se manifestă, în cazul nostru, în variatele forme de exprimare a fenomenului juridic.

În timpul limitat pe care îl avem la dispoziție, aș dori să evoc, evident, în opinia mea, unele dintre provocările pe care lumea juridică va trebui să le confrunte și să le soluționeze. Fără să am pretenția unei enumerări sau a unei analize exhaustive, mă voi referi doar la trei astfel de provocări, și anume:

1. Relația dintre dreptul național și dreptul Uniunii Europene (UE);
2. Inteligența artificială;
3. Asigurarea păcii.

1. Relația dintre dreptul național și dreptul UE

Începând cu 1 ianuarie 2007, data aderării României la UE, dreptul (ius) acestei uniuni politice și jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) au devenit obligatorii. Suntem în fața unei noi ordini juridice de drept internațional în care statele și-au limitat drepturile suverane, iar subiecții acestora sunt nu numai statele membre, ci și cetățenii lor (cauza CJUE van Gend & Loos – 1963).

Cu privire la tipologia și conținutul raporturilor dintre cele două ordini juridice – cea națională și cea europeană – există o anumită preocupare, la nivelul unor segmente ale societății românești, a unor specialiști în domeniu sau practicieni din cadrul unor instituții publice privind aplicarea principiului priorității dreptului Uniunii în relația cu supremația Constituției naționale și în consecință impactul asupra suveranității statelor membre ale UE.

Modul de aplicare a celor două ordini juridice, în care, de fapt, izvorul ordinii juridice europene a fost voința politică comună a statelor membre ale UE, trebuie înțeles în interacțiunea activă și complementară a acestora, nu separatist, ci congruent, în funcție de competențele atribuite ordinii europene, prin actul de aderare.

Garantarea echilibrului și a cooperării loiale ale celor trei puteri în stat este una dintre direcțiile majore ale constituționalismului în condițiile în care aceste puteri, uneori, în fapt, se află într-o competiție ce depășește sfera prerogativelor lor, existând tendința dominării unei puteri de către cealaltă, ceea ce generează tensiuni, blocaje și conflicte în cadrul procesului politic și de guvernare. Soluționarea acestor „derapaje” se realizează prin arbitrajul curților constituționale. Ca atare, funcționarea puterilor în stat în condiții de echilibru și cooperare asigură, în ultimă instanță, îndeplinirea „contractului social” obiectivat în Legea fundamentală a țării.

Prin urmare, pentru realizarea procesului de constituționalizare europeană interactivă și complementară în spațiul Uniunii Europene, un rol determinant revine atât Curții de Justiție a Uniunii Europene, cât și curților constituționale și instanțelor judecătorești, care trebuie să promoveze un tip de conduită judiciară cooperantă, fără competiții inutile și tendințe de dominare a unei ordini asupra celeilalte ordini.

Subliniem că realizarea procesului de constituționalizare europeană nu este o sarcină facilă nici pentru CJUE, având în vedere că dreptul UE se confruntă la rândul său cu o provocare majoră, respectiv multilingvismul juridic. Pentru exprimarea dreptului într-o lume în varietate concordia trebuie depășit obstacolul limbii, limbajul reprezentând cheia descifrării dreptului. Procesul translingv presupune asigurarea desfășurării, finalității și aplicării dreptului în condițiile în care judecătorii europeni aparțin unor naționalități diferite, fiind o condiție sine qua non a justiției translingv promovate la nivelul CJUE.

2. Inteligența artificială

Evoluțiile tehnologice contemporane generează constituționalizarea unor noi fenomene, relații și procese sociale. În fața dezvoltării fără precedent a noilor tehnologii ale informației și comunicării, este iminentă apariția celei de-a patra generații de drepturi, care ar include dreptul la protecția datelor personale și dreptul la protecția vieții private în spațiul cibernetic sau dreptul la utilizarea inteligenței artificiale. Această nouă generație de drepturi este deja consacrată în constituțiile unor state (India, Brazilia). Emergența noilor tehnologii a impus reglementarea lor și la nivelul legislației României.

Din perspectiva dreptului (ius), definirea și înțelegerea inteligenței artificiale reprezintă o provocare. Deși aceasta poate să efectueze sarcini similare cu cele ale oamenilor, chiar și mai performante decât ale acestora, ea nu este guvernată de aceleași principii pe care se fondează inteligența umană. De exemplu, un algoritm de inteligență artificială nu are conștiință sau liberă voință și nu experimentează trăirile umane.

Pe de altă parte, în timp ce inteligența umană este în mod inerent autonomă și are capacitatea de a face alegeri morale, inteligența artificială depinde de codurile și instrucțiunile pe care le primește de la creatorii săi. Inteligența artificială acționează conform unui set de reguli prestabilite și, deși poate învăța și se poate adapta la noi situații, nu poate lua deocamdată decizii cu valoare etică independente.

3. Asigurarea păcii

Rolul dreptului este acela de a asigura pacea lumii și a popoarelor, prin crearea metodelor, instrumentelor și a mijloacelor de realizare a bazei negocierii politico-diplomatice și prin materializarea acestora în tratate, cu valoare obligatorie pentru state. Dreptul (ius), având un rol modelator și moderator, este un mijloc de asigurare a securității naționale și internaționale, întrucât normează nu numai conduita cetățean-stat, dând posibilitatea cetățenilor să își dezvolte aptitudinile și calitățile personale, prin exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale, ci și relațiile dintre state, ca subiecte ale dreptului internațional. Aceste considerații sunt cu atât mai actuale cu cât observăm contextul geopolitic din prezent în care mijloacele dreptului trebuie să joace un rol major în eforturile de menținere a păcii.

În concluzie, putem aprecia că provocările științei dreptului și a aplicării sale reprezintă un moment de dezvoltare a cunoașterii și cercetării științifice și aplicative, și nicidecum un moment al temerii față de întâmpinarea noului, care în mod inexorabil constituie o legitate a progresului în orice activitate de tip uman. De aceea, apreciem criza ca fiind o împrejurare oportună identificării unor soluții novatoare în domeniul juridic și dezvoltării unor noi valențe ale extinderii aplicării dreptului.

Parafrazând un bine-cunoscut filosof român, putem afirma că, de principiu, criza dreptului, ca orice criză din orice domeniu de activitate, poate fi înțeleasă ca o închidere care se deschide, respectiv închiderea unui ciclu și deschiderea următorului ciclu pe o treaptă superioară pe spirala cunoașterii. Suntem convingeți că actuala inteligență ulisică acumulată în patrimoniul gândirii juridice, ca formă paideică a cunoașterii europene, va soluționa crizele și problematica mereu contradictorie a evoluției dreptului în viitor.

*

În încheiere, felicităm conducerea Academiei de Științe Juridice din România pentru organizarea acestei sesiuni de comunicări științifice și apreciem că aceasta constituie un reper de promovare a culturii și științei juridice românești atât pe plan intern, cât și pe plan internațional.

Vă mulțumesc și doresc mult succes lucrărilor sesiunii !

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

7. Prelegerea susținută de președintele Curții Constituționale, domnul Marian Enache, cu ocazia participării la manifestarea științifică cu titlul „Provocările dreptului în lumea contemporană. Impactul asupra profesiei juriștilor”, organizată de Uniunea Juriștilor din România, 30 iunie 2023

Stimate domnule Președinte al Uniunii Juriștilor, Ioan Chelaru,
Onorată conducere a Uniunii Juriștilor,
Doamnelor și domnilor profesori și profesioniști ai dreptului
Distinși colegi și prieteni,

Vreau să încep prin a-i mulțumi domnului profesor Ioan Chelaru, președintele Uniunii Juriștilor, și conducerii Uniunii, pentru onoarea pe care mi-au făcut-o de a participa la această reuniune specială care celebrează *ZIUA JUSTIȚIEI* din România.

Cu acest prilej, vă rog să îmi permiteți să felicit conducerea Uniunii Juriștilor pentru organizarea acestei acțiuni, cât și, în general, pentru dezvoltarea și afirmarea acestei instituții în planul vieții publice și științifice, reușind într-un timp relativ scurt să transforme această entitate într-un veritabil forum al comunității juriștilor din România. Este cunoscut aportul și dăruirea managerială și profesională a domnului președinte Ioan Chelaru și a conducerii Uniunii, care au creat un profil de prestigiu acestei instituții reprezentative și profesionale, reunind exponenții profesiilor juridice și oferindu-le un spațiu publicistic de exprimare și manifestare în abordarea unor teme de interes științific.

Totodată, doresc să îmi exprim satisfacția de a fi împreună cu Dumneavoastră, astăzi, de *ZIUA JUSTIȚIEI* și de a avea posibilitatea unui schimb de opinii și de încredere într-un cadru colegial și profesional atât de select.

Inspirându-mă din tema generoasă pe care o propune Uniunea Juriștilor, am optat pentru câteva considerații privind *Noua eră a dreptului contemporan – digitalizarea, inteligența artificială și dimensiunea umană în procesul digitalizării și implementării inteligenței artificiale*. Această temă complexă și de actualitate a făcut obiectul unor analize/ reflecții și cercetări aprofundate la nivel doctrinar și instituțional, fiind o chestiune de interes pentru societatea umană în general și pentru noi juriștii, în mod special.

Opțiunea pentru această temă a fost determinată de faptul că această problematică va deveni din ce în ce mai prezentă în preocupările și activitățile noastre pentru toate categoriile de profesii juridice.

Sigur că nu îmi propun să pun în discuție lucruri absolut noi în acest domeniu, ci voi încerca doar să prezint o sumară evoluție a acestui fenomen și posibilele sale efecte, unele deja obiectivate, altele aflate în devenire.

Noua eră a dreptului contemporan – digitalizarea, inteligența artificială și dimensiunea umană în procesul digitalizării și implementării inteligenței artificiale

I. Introducere

Dreptul, de-a lungul secolelor, s-a adaptat și chiar a catalizat schimbările sociale, politice, economice și tehnologice. Astăzi, sub impactul digitalizării și al progresului exponențial al

---

tehnologiei, precum inteligența artificială și securitatea cibernetică, se conturează o nouă eră a dreptului, astfel că devine actuală, credem, dezbaterea a două aspecte: în primul rând, cum afectează aceste schimbări substanța dreptului și, în al doilea rând, impactul lor asupra profesiilor juridice.

În timp ce legislațiile naționale și internaționale continuă să se adapteze la aceste noi circumstanțe, apare cu necesitate întrebarea dacă tradiționalele noastre concepte juridice sunt suficient de flexibile pentru a face față noii lumi digitale. Printr-o decizie recentă din anul 2022, Curtea Supremă din Statele Unite ale Americii a subliniat importanța interpretării legii în contextul tehnologic actual. Curtea a afirmat că interpretarea legislației trebuie să țină seama de inovațiile tehnologice, mai degrabă decât de restricționarea acestora la înțelegerea tehnică existentă la momentul adoptării legii. Această decizie are vocația de a deschide o nouă eră de adaptabilitate a dreptului, care, în esență, recunoaște necesitatea corelării continue a legii la inovațiile tehnologice.

Noile tehnologii au și un impact direct asupra modului în care profesiile juridice sunt exercitate. În ultimii ani, automatizarea proceselor juridice cu ajutorul inteligenței artificiale a devenit o realitate obiectivă. Acest fapt, incontestabil, ridică întrebări despre viitorul profesiilor juridice și despre modul în care această categorie de profesioniști trebuie să se raporteze la aceste schimbări.

La prima vedere, acest lucru ar putea părea alarmant pentru profesioniștii în drept, deoarece automatizarea poate conduce la reducerea rolului uman în procesele juridice. Totuși, este esențial să ne amintim că aceste tehnologii, cel puțin la nivelul actual de dezvoltare a lor, nu elimină necesitatea juriștilor, ci mai degrabă le transformă rolul. În contextul acestei transformări, adaptabilitatea și învățarea continuă sunt de o importanță fundamentală. Juriștii vor trebui să își dezvolte noi competențe pentru a lucra împreună cu inteligența artificială și pentru a înțelege impactul său asupra legii și a jurisprudenței.

Alte provocări cu care se confruntă profesioniștii dreptului juridici în era digitală sunt legate de protecția datelor și securitatea cibernetică. Dreptul la viața privată, garantat de Constituția României la art. 26, este pus sub presiune de dezvoltările tehnologice rapide. Juriștii trebuie să fie pregătiți să protejeze și să apere acest drept în fața provocărilor cibernetică.

II. O nouă generație de drepturi fundamentale

Evoluțiile tehnologice contemporane generează constituționalizarea unor noi fenomene, relații și procese prin crearea de noi drepturi, de generația a patra, privite în oglindă cu restrângerea exercițiului lor pentru diverse rațiuni, precum sănătatea publică, securitatea națională sau apărarea națională.

În fața dezvoltării fără precedent a noilor tehnologii ale informației și comunicării, este iminentă apariția celei de-a patra generații de drepturi, care ar include dreptul la protecția datelor personale și dreptul la protecția vieții private în spațiul cibernetic sau dreptul la utilizarea inteligenței artificiale etc., această nouă generație de drepturi fiind deja consacrată în constituțiile unor state (India, Brazilia). Emergența noilor tehnologii a impus reglementarea lor și la nivelul legislației României. În acest context, Curtea Constituțională a fost chemată să se pronunțe cu privire la constituționalitatea unor concepte noi precum „dreptul de a fi uitat”

(Decizia nr. 440 din 8 iulie 2014), inteligență și securitate cibernetică (Decizia nr. 70 din 28 februarie 2023) sau migrarea și interconectarea datelor în cloudul guvernamental și protecția datelor cu caracter personal în sistemul de cloud computing (Decizia nr. 335 din 14 iunie 2023).

În acest context, trebuie subliniat faptul că utilizarea acestor tehnologii nu poate fi lăsată în afara cadrului de reglementare a dreptului, astfel că această nouă categorie de drepturi trebuie să fie una normativizată și supusă unor limitări predeterminate. De asemenea, pentru a se evita generarea unui risc sistemic cu privire la drepturile și libertățile fundamentale sau la securitatea națională, legiuitorul are competența ca, în situații excepționale, să facă aplicarea art. 53 din Constituție în sensul realizării unui control al accesului și utilizării acestor tehnologii. Recent, legiuitorul a modificat Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență în sensul introducerii atacurilor cibernetică complexe, de natură să afecteze infrastructurile critice de interes național, drept cauză pentru instituirea stării de urgență, respectiv de asediu. Astfel, un domeniu care până nu demult era utilizat în mod liber și nereglementat, fiind parțial incriminat doar prin norme de drept penal, a devenit cauză de instituire a unor situații excepționale, cu valențe constituționale.

Este foarte important să reamintim faptul că nu orice măsură sau instituție juridică ce privește noile tehnologii presupune restrângerea exercitării unor drepturi și libertăți fundamentale, aspect reținut și în jurisprudența recentă a Curții Constituționale (Decizia nr. 70 din 28 februarie 2023, paragraful 147). O asemenea abordare se încadrează în filosofia reglementării noilor tehnologii în scopul protejării unor drepturi fundamentale preexistente, al recunoașterii noilor relații sociale, iar restrângerea exercițiului acestora se poate realiza doar pentru protejarea unor drepturi egale sau mai importante decât cele al căror exercițiu se restrânge, în paradigma principiului proporționalității.

Importanța tratării, din perspectivă constituțională, a extinderii în continuare a noilor tehnologii, deci implicit crearea unor drepturi subiective corelative acestora, determină modificări consistente în planul relațiilor sociale. Se impune ca aceste relații sociale, pe de o parte, să fie reglementate de norma juridică, și, pe de altă parte, să fie evaluate din perspectiva impactului lor asupra altor drepturi și îndatoriri fundamentale preexistente.

III. Securitatea cibernetică în România

În România, domeniul securității cibernetică a cunoscut un proces sinuos, făcând obiectul mai multor proiecte de lege și obiecții de neconstituționalitate admise de Curtea Constituțională a României. În prezent, regimul juridic general al securității cibernetică în România este reglementat de Legea nr. 58/2023. Conceptul de securitate cibernetică se fundamentează pe următorii piloni:

1. Securitatea națională a României;
2. Apărarea națională a României;
3. Asigurarea rezilienței naționale a statului român: prevenție, răspuns, restabilire, capacitate de funcționare a statului, protecția societății;
4. Respectarea directivei europene din domeniu;
5. Prevenirea și combaterea pericolelor la adresa securității cibernetică în sectorul public și privat: actori statali și nonstatali ostili, criminalitate, conflicte și crize.

Curtea Constituțională a stabilit în jurisprudența sa că securitatea și apărarea cibernetică *sunt părți componente ale securității și apărării naționale și au ca finalitate însăși protejarea securității naționale și apărarea națională în spațiul cibernetic* (Decizia nr. 70 din 28 februarie 2023, paragraful 41).

Profesiile juridice au conștientizat nevoia creării unui cadru adecvat asigurării securității cibernetice pentru platformele profesionale digitale care aveau menirea să faciliteze exercitarea activității lor, contactul direct între profesioniștii dreptului și cetățeni, precum și integrarea serviciilor juridice tradiționale în spațiul digital național și demersurile guvernamentale de creare a interoperabilității. Astfel, raportat la specificitatea profesiei, securitatea cibernetică nu are doar menirea de a preveni și de a combate atacul, ci și de a asigura confidențialitatea și secretul profesional în relația cu justițiabilii.

În contextul pandemiei de COVID-19, multe jurisdicții din întreaga lume au adoptat proceduri de judecată online și, chiar dacă pandemia s-a încheiat, unele dintre aceste practici continuă să fie utilizate, datorită avantajelor pe care le oferă în ceea ce privește eficiența și accesibilitatea. În Statele Unite ale Americii, Curtea Supremă a permis audieri prin teleconferință pentru prima dată în istoria sa în timpul pandemiei. În Australia, curțile federale au permis audierile de la distanță pentru majoritatea cazurilor, inclusiv cele penale, iar în Regatul Unit a fost implementat un sistem de judecată online care permite audierile video pentru o serie de cazuri civile, de familie și penale. În România, în sistemul judiciar, ședințele de judecată s-au desfășurat online, iar audierile, prin teleconferință. De asemenea, ședințele publice ale Curții Constituționale s-au desfășurat prin participarea online a judecătorilor și a fost dezvoltat și implementat dosarul electronic.

IV. Reglementarea inteligenței artificiale în Europa și în România

Inteligența artificială este un domeniu al științei computerelor care se concentrează asupra creării de sisteme capabile să îndeplinească sarcini care necesită în mod normal inteligență umană. Aceste sarcini pot include învățarea, înțelegerea limbajului, percepția vizuală, recunoașterea vorbirii, rezolvarea problemelor și luarea deciziilor. Ceea ce (încă) nu face inteligența artificială este să manifeste voință juridică, respectiv să genereze, să modifice și să stingă raporturi juridice în scopul producerii de efecte juridice.

Din punct de vedere juridic, definirea și înțelegerea inteligenței artificiale reprezintă o provocare. Deși aceasta poate să efectueze sarcini similare cu cele ale oamenilor, ea nu este guvernată de aceleași principii pe care se fondează inteligența umană. De exemplu, un algoritm de inteligență artificială nu are conștiință sau liberă voință și nu experimentează trăirile umane.

Pe de altă parte, în timp ce inteligența umană este în mod inerent autonomă și are capacitatea de a face alegeri morale, inteligența artificială depinde de codurile și instrucțiunile pe care le primește de la creatorii săi. Inteligența artificială acționează conform unui set de reguli prestabilite și, deși poate învăța și se poate adapta la noi situații, nu poate lua deocamdată decizii cu valoare etică independente.

De asemenea, inteligența artificială ridică și probleme legate de drepturile și libertățile fundamentale. De exemplu, utilizarea acesteia în supravegherea persoanei sau în luarea

deciziilor judecătorești poate avea implicații asupra dreptului la viață privată sau a dreptului la un proces echitabil, după caz.

Utilizarea inteligenței artificiale în Uniunea Europeană va fi reglementată de un regulament european, primul act normativ privind inteligența artificială din lume. Ca parte a strategiei sale digitale, Uniunea Europeană intenționează să reglementeze inteligența artificială pentru a asigura condiții mai bune pentru dezvoltarea și utilizarea acestei tehnologii inovatoare.

În ceea ce privește reglementarea inteligenței artificiale prin lege, la nivel național, aceasta are drept premisă axiomatică stabilirea regulilor după care se desfășoară limbajul de programare și rezultatele produse de limbajul de programare. Reglementarea nu se referă la conținutul efectiv pe care un limbaj de programare al inteligenței artificiale îl poate produce, ci la limitele în care poate produce conținutul. Evident, aceste limite sunt și trebuie să fie cele constituționale. Cu alte cuvinte, provocarea reglementării este aceea că limbajul de programare trebuie programat să respecte, spre exemplu, dreptul constituțional la viață, integritate fizică și psihică a persoanei (art. 22 din Constituție). De asemenea, acel limbaj ar trebui setat astfel încât să nu ofere, sub nicio formă, soluții pentru afectarea ordinii constituționale. Se va pune, în mod evident, problema excepțiilor de la regulă, or, în acest caz, acestea trebuie să fie riguros precizate și de strictă interpretare și aplicare, să fie utilizate pentru rațiuni precum apărarea securității naționale, a ordinii publice sau apărarea națională (deci tot în scopul apărării ordinii constituționale) ori în scop de educație și cercetare, realizate în mediu controlat. În acest cadru riguros reglementat, persoana va putea lua decizia de a accesa și utiliza inteligența artificială într-un mod asumat și în deplină cunoștință de cauză. În acest context, „etica în inteligența artificială” se definește ca un set de norme constituționale care obligă limbajul de programare să respecte aceleași drepturi și îndatoriri fundamentale pe care și cetățenii statului respectiv sunt obligați, la rândul lor, să le respecte. De asemenea, având în vedere că, în actualul sistem de drept, doar persoana este titulară de drepturi și obligații, și limbajul de inteligență artificială trebuie programat astfel încât conținutul său să nu producă efecte juridice independent de voința unei persoane.

V. Substituirea profesiilor juridice de către inteligența artificială

Inteligența artificială a pătruns în numeroase domenii de activitate, inclusiv în sfera juridică. De la analiza și evaluarea documentelor și cercetarea juridică la predicția rezultatelor proceselor și la automatizarea unor procese rutiniere, inteligența artificială are potențialul de a eficientiza multe dintre aspectele practice ale profesiei juridice. Cu toate acestea, cel puțin la nivelul actual de dezvoltare a inteligenței artificiale, ideea că aceasta ar putea înlocui complet activitatea juriștilor este neîntemeiată, iar acest lucru se datorează mai multor motive de natură etică, tehnică și legală.

Deși inteligența artificială a făcut progrese semnificative, are, repet, cel puțin deocamdată, încă limitări tehnice semnificative. Sistemele de inteligență artificială se bazează pe algoritmi și seturi de date pentru a face predicții sau a efectua sarcini, dar acestea pot fi falacioase sau imprecise. De exemplu, în cazul analizei juridice, un algoritm poate identifica tendințe sau modele în deciziile judiciare anterioare, dar nu poate înțelege nuanțele, excepțiile sau complexitatea contextului juridic în modul în care o face un avocat sau un judecător experimentat.

În același context, există și obstacole legale pentru înlocuirea completă a profesioniștilor dreptului cu inteligența artificială. În multe jurisdicții, profesioniștii din domeniul juridic au obligații legale și deontologice față de justițiabili, inclusiv obligația de confidențialitate și diligență, care nu pot fi îndeplinite, până în acest moment, de un sistem de inteligență artificială. De exemplu, avocații au obligația de a asigura confidențialitatea informațiilor, un aspect pe care un sistem de inteligență artificială nu îl poate garanta în totalitate, date fiind riscurile de securitate cibernetică. De asemenea, în cazul unei erori juridice vădite, în cadrul obligațiilor de mijloace, avocații pot fi ținuți responsabili în mod personal, existând o răspundere profesională *intuitu personae*, în timp ce în cazul inteligenței artificiale, stabilirea responsabilității poate fi o provocare.

Preocupări pentru reglementarea folosirii inteligenței artificiale în activitatea avocațială le regăsim și în România, fiind promovată în acest sens o inițiativă legislativă referitoare la valorizarea limbajelor de programare în operațiunile specifice profesiei de avocat.

Așadar, se desprinde concluzia că inteligența artificială are potențialul de a transforma multe aspecte ale profesiei juridice, ajutând la eficientizarea proceselor, îmbunătățirea accesului la justiție și oferirea de noi instrumente și capacități pentru profesioniștii dreptului. Cu toate acestea, inteligența artificială este un instrument, nu un înlocuitor, pentru judecățile de valoare intrinseci discernământului uman și pentru cunoașterea rațională care stau la baza oricărei profesii juridice. Prin urmare, în timp ce inteligența artificială poate ajuta la îmbunătățirea eficienței și a eficacității profesiei juridice, nu poate înlocui – repet iarăși – deocamdată rolul central al umanului în interpretarea legilor, aprecierea drepturilor și libertăților și evaluarea etico-morală.

VI. Concluzii

Din perspectiva dreptului constituțional, evoluția tehnologică și ascensiunea inteligenței artificiale reprezintă atât o oportunitate, cât și o provocare pentru întregul sistem de drept. Este neîndoielnic că tehnologia poate contribui la îmbunătățirea eficienței și la extinderea accesului la serviciile juridice.

În ultimii ani, în România a avut loc o adevărată efervescență de reglementare juridică în domeniul noilor tehnologii, ceea ce a creat noi provocări juridice sub aspectul dreptului constituțional. Este o chestiune de timp și de acceptare ca accesul la noile tehnologii să impună apariția unor noi drepturi și libertăți fundamentale.

Trebuie subliniat, însă, rolul exponențial al Curții Constituționale în această ecuație, care, în calitate de garant al supremației Constituției, are sarcina de a structura și integra relațiile sociale ce apar și se consolidează în jurul ideii de tehnologie într-un cadru jurisprudențial coerent și adaptat realității existente, fără ca acestea să afecteze sau să distorsioneze existența și conținutul celorlalte drepturi și libertăți fundamentale.

În concluzie, impactul tehnologiei asupra profesiilor juridice este complex și multidimensional. Pentru a naviga cu succes în această nouă eră, comunitatea juridică va trebui să manifeste deschidere, receptivitate, să înțeleagă potențialitatea tehnologiei, să opereze cu aceasta și să dobândească noi deprinderi tehnice pentru a servi ideea de justiție și valorile ei esențiale, indispensabile unei societăți umane civilizate, în plină expansiune a evoluției sale, prin dezvoltarea științei și a tehnologiilor revoluționare.

*

În încheiere, adresez justiției românești atât în nume propriu, cât și al colegilor judecători de la Curtea Constituțională, cu prilejul *ZILEI* acesteia, urarea de „La Mulți Ani”, respectul cuvenit și încrederea meritată din partea noastră, a tuturor, pentru îndeplinirea misiunii sale nobile de a înfăptui exigențele unei justiții pentru toți, fără privilegii și fără discriminări. În același timp, omagiem munca și dăruirea profesioniștilor dreptului în realizarea unei justiții drepte în cadrul democrației constituționale.

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

8. Prelegerea susținută de președintele Curții Constituționale a României, domnul Marian Enache, în cadrul cursului postuniversitar „Top Management Afaceri Interne”, organizat de Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, 13 noiembrie 2023

Titlul prelegerii:

Curtea Constituțională a României – unica autoritate de jurisdicție constituțională. Rolul Curții Constituționale în asigurarea echilibrului puterilor în stat

Vă mulțumesc pentru invitația de a participa la lucrările cursului postuniversitar „Top Management Afaceri Interne”, organizat de Colegiul Național de Afaceri Interne din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”. Această inițiativă se încadrează în preocupările existente la nivel academic pentru formarea competențelor manageriale de nivel III – management strategic, ceea ce constituie o premisă esențială pentru pregătirea viitorilor înalți funcționari publici și demnitari ai statului român.

Tema propusă este pasionantă și nu poate fi epuizată într-un timp alocat relativ limitat.

Principiul separației și colaborării puterilor în stat, deși uzitat și evocat frecvent, uneori până la erodare, cu prilejuri instituționale sau în medii academice și în doctrină, reprezintă o temă complexă și nu de puține ori complicată, dacă avem în vedere faptul că acest principiu se referă la organizarea puterii de stat în condițiile exigențelor statului de drept a cărui esență o reprezintă limitarea puterii în raport cu drepturile omului și libertățile cetățenești.

Dificultatea abordării acestei problematice care privește atât conceptul, cât și realitatea, fenomenologia puterii ca atare, constă în faptul că funcționarea statului în paradigma democrației occidentale trebuie să asigure și să garanteze, în egală măsură, atât autoritatea statală, cât și libertatea ca valoare fundamentală inerentă demnității ființei umane și statutului său de cetățean.

Pe de o parte, statul ca organizație suprastructurală politico-juridică trebuie să-și organizeze structurile și ordinea de drept proprii pentru crearea premiselor autorității legilor și deciziilor sale, iar, pe de altă parte, aceleași structuri statale și același sistem de drept trebuie să-și auto-limiteze autoritatea și să garanteze exigențele libertății ca valoare referențială a sistemului.

Între aceste două necesități imperioase ale oricărui stat de drept există în mod obiectiv, dar și subiectiv, contradicții și tensiuni pe care statul, păstrându-se în coordonatele unui stat democratic, trebuie să le realizeze într-un cadru unitar funcțional și organizat juridic în care să-și exercite puterea politică instituționalizată ca putere de stat.

Pentru realizarea unui exercițiu de putere politică în care statul trebuie să asigure autoritatea – respectiv supremația sa în raporturile cu guvernării trebuie să asigure în același timp garantarea valorii libertății –, s-a recurs la un remediu de păstrare a unității și unicității puterii în stat, prin divizarea funcțiilor sale, încredințând atribuțiile de putere statală unor autorități distincte, clasice: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească.

Această diviziune a puterii în stat a generat însă, prin forța lucrurilor, un alt risc în exercitarea convergentă a puterii în stat, creând, prin autonomizarea relativă a acestor autorități specializate în îndeplinirea funcțiilor statului, posibilitatea abuzului de putere prin tendințele de dominare, de supraordonare a unei puteri asupra celeilalte puteri.

Legiitorul constituant, pentru a contracara înclinația unei puteri de a abuza de putere în detrimentul uneia dintre celelalte puteri ale statului, producând efecte și fenomene de separatism și coliziuni în interiorul sistemului de putere a statului, a impus mecanismul separației și imperativul colaborării celor trei puteri fundamentale pentru evitarea blocajelor în procesul politic, ca și în procesul de soluționare a litigiilor specific activității instanțelor judecătorești.

Puterea de stat este și rămâne unică, unitară și indivizibilă. Realizarea acesteia, însă, este încredințată unor autorități specializate și bine conturate din punct de vedere instituțional. Orice constituție trebuie să țină seama de faptul că o democrație presupune ca funcțiile puterii de stat să fie îndeplinite de autorități distincte, fără ca acest lucru să semnifice o izolare totală între acestea sau o lipsă de control ori de comunicare. De aceea, este necesar ca între aceste autorități să funcționeze ceea ce doctrina anglo-saxonă numește principiul checks and balances, cu alte cuvinte, un sistem complex de control reciproc și echilibru între competențele autorităților. Astfel, se garantează înfăptuirea democrației constituționale, care implică existența unui sistem armonios de competențe exercitate în vederea asigurării bunei funcționări a statului și a garantării drepturilor și libertăților fundamentale.

Separația puterilor în stat [1] reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale dreptului constituțional și una dintre premisele statului de drept. Principiul separației și echilibrului puterilor presupune existența unui control reciproc între puterile statului sub aspectul exercitării atribuțiilor lor specifice în conformitate cu legea, acesta fiind un mecanism specific statului de drept și democratic pentru evitarea abuzurilor din partea uneia sau alteia dintre puterile statului [2]. Principiul este strâns legat de ideea unui regim reprezentativ în care este eliminat pericolul tiraniei și al îngrădirii și încălcării abuzive a drepturilor și libertăților individuale [3]. Acesta s-a conturat în viața statului în măsura în care s-a simțit nevoia instaurării regimului constituțional [4]. Acest conținut al noțiunii de „separație a puterilor” s-a conturat după un lung proces istoric și doctrinar [5]: principiul separației puterilor în stat s-a prefigurat încă din Antichitate, în special în eforturile gânditorilor politici ai acelor vremuri, de aflare a „secretului unui bun guvernământ”. În perioada Evului Mediu, ideea separației puterilor în stat a fost privită ca un mijloc de limitare a puterii arbitrare a șefului statului, putere exprimată de regimul absolutist. Teoretizarea separației puterilor în stat ca principiu fundamental în organizarea statală modernă a fost făcută de John Locke, Montesquieu și Rousseau.

Acest principiu reprezintă fundamentul organizării politice a statului, determinând și circumstanțiind competențele și modul de acțiune ale autorităților și instituțiilor publice. Din punct de vedere axiologic, separația puterilor face parte din patrimoniul constituțional al României, având în vedere că toate actele fundamentale de inspirație democratică ale statului, începând cu Statutul dezvoltător al lui Alexandru Ioan Cuza (1864), au respectat acest principiu, întreg eșafodajul statal fiind construit potrivit și în limitele sale.

Pentru îmbunătățirea înțelegerii și aplicării plenipotente a acestui principiu de organizare statală, Curtea Constituțională, prin deciziile sale, a dezvoltat și a îmbogățit pe cale jurisprudențială valențele acestui principiu consacrat în Constituția României, deducând din economia

---

principiului și a celorlalte dispoziții constituționale două alte principii derivate și corelative principiului de bază al separației și colaborării puterilor, și anume principiul loialității constituționale, precum și principiul loialității instituționale, care presupune cooperarea și controlul reciproc al puterilor în scopul realizării și în aplicarea cerințelor separației, a unui echilibru necesar și rațional bunei funcționări a puterilor în stat.

În cele peste trei decenii de existență, Curtea Constituțională a României, prin soluțiile pronunțate în concordanță cu principiile jurisdicției constituționale, a demonstrat că nu este nici „substitut de legiuitor”, chiar dacă, prin forța lucrurilor, spațiul său de acțiune se plasează, de multe ori, la confluența dintre lege și politică, și nu este nici „substitut de judecător”, neimplicându-se în soluționarea pe fond a cauzei, atribuție suverană a puterii judecătorești.

Curtea este garantul supremației Constituției, este unica autoritate de jurisdicție constituțională în România, este independentă față de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției și legii sale de organizare și funcționare și asigură controlul constituționalității legilor, a tratatelor internaționale, a regulamentelor și hotărârilor Parlamentului, precum și a ordonanțelor Guvernului [6]. Ca atare, prin controlul de constituționalitate, Curtea analizează textele sau actele normative care încalcă prevederi sau principii constituționale și, în consecință, urmărește eliminarea lor din fondul activ ori remedierea acestora de către legiuitor. Totodată, activitatea Curții are în vedere și posibilele încălcări ale drepturilor omului, așa cum sunt consfințite în Constituție, prin raportare la tratatele internaționale la care România este parte. În anul 2003, prin revizuirea Legii fundamentale, art. 142 alin. (1) din Constituția României, republicată, a întărit rolul Curții Constituționale de garant al supremației Constituției, acordându-i noi atribuții [7].

În prima Constituție democratică a României din 1991, așa cum a reținut Curtea Constituțională în jurisprudența sa [8], deși Legea fundamentală nu consacră *expressis verbis* principiul separației puterilor, acesta rezulta din modul în care sunt reglementate autoritățile publice și competențele ce le revin acestora. De altfel, „o prevedere legală prin care s-ar interzice – fie și numai temporar – executarea unei hotărâri judecătorești ar reprezenta o imixtiune a puterii legislative în procesul de realizare a justiției, fiind contrară principiului constituțional al separației puterilor în stat” [9], iar „orice chemare a judecătorilor de către o comisie parlamentară pentru a da relații de orice fel este neconstituțională, căci ea încalcă, în mod evident, dispozițiile constituționale care stabilesc, chiar dacă implicit, separarea puterilor în stat și, bineînțeles, independența judecătorilor și supunerea lor numai legii” [10]. În urma revizuirii Legii fundamentale [11], legiuitorul revizuent, pentru a pune capăt și unor critici publice, speculative, privind „absența” principiului separației puterilor în stat din textul Constituției din 1991, a consacrat acest principiu în mod explicit în art. 1 alin. (4) din Constituția României.

Dificultățile constatate în funcționarea unui model pur, al separației rigide a puterilor, au orientat atenția și au deplasat centrul de greutate al teoriei clasice către ideea de echilibru și de colaborare între puterile statului, colaborare care trebuie să fie guvernată de respect reciproc și loialitate constituțională. Acesta este, de altfel, unul dintre sensurile interpretării pe care Curtea Constituțională a României a dat-o, în jurisprudența sa, principiului separației puterilor în stat, în special după anul 2003, când Constituția a fost revizuită, cu consecința consacrării

unei atribuții noi a Curții Constituționale, aceea de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice.

Astfel, potrivit art. 146 lit. e) din Constituția României, Curtea Constituțională „soluționează conflictele juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice, la cererea Președintelui României, a unuia dintre președinții celor două Camere, a primului-ministru sau a președintelui Consiliului Superior al Magistraturii”. Cu precădere pe calea sesizărilor de soluționare a unor astfel de conflicte, Curtea Constituțională a constatat conduite ale reprezentanților celor trei puteri care, deși se încadrau formal în litera Constituției, erau totuși de natură să determine un dezechilibru sub aspectul regimului de separație a puterilor în stat sau să creeze blocaje instituționale, ceea ce a impus identificarea unor remedii. În astfel de cazuri, interpretarea textelor constituționale și identificarea procedurii și conduitei de urmat presupun o anumită atitudine atât față de spiritul Constituției, cât și față de instituțiile pe care aceasta le consacără, atitudine care poate fi caracterizată, într-un sens larg, prin conceptul de loialitate constituțională. Sesizată fiind cu soluționarea unor conflicte juridice de natură constituțională determinate de astfel de blocaje, Curtea Constituțională a României a dat textelor constituționale o interpretare corespunzătoare, a stabilit conduita de urmat pentru autoritățile publice în conflict, subliniind, atunci când a fost cazul, obligația de loialitate constituțională a acestora.

Prin exercitarea atribuției sale de a soluționa conflictele juridice de natură constituțională, Curtea Constituțională își asumă un rol major în asigurarea și menținerea separației și echilibrului puterilor în stat. Aceasta nu judecă legi, ci conduite ale autorităților publice, evaluând și cercetând modul lor de acțiune/inacțiune în funcție de prerogativele pe care Constituția le prescrie în privința lor. Ca atare, controlul de constituționalitate a legilor vizează aspecte de natură normativă, abstracte, pe când controlul conduitei autorităților publice vizează evaluarea modului în care acestea aplică dispozițiile Constituției și relaționează între ele prin mijlocirea competențelor constituționale ce le-au fost conferite. Cu alte cuvinte, Curtea Constituțională realizează un control al aspectelor de fapt rezultate din conduita autorităților publice în aplicarea textelor constituționale, ceea ce conferă Curții Constituționale rolul de judecător al faptelor pe care le raportează întotdeauna la Constituție, unica normă de referință în activitatea sa.

Subliniem că noțiunea de „conflict juridic de natură constituțională” nu este definită de Constituție, astfel încât Curții Constituționale i-a revenit sarcina de a stabili, pe cale jurisprudențială, care sunt autoritățile publice ce ar putea fi implicate în conflict, dar și conținutul și sfera acestor conflicte, al căror debut a avut loc în perioada 2005-2006 [12]. Astfel, Curtea Constituțională a fost cea care a statuat că părți într-un conflict juridic de natură constituțională pot fi numai autoritățile cuprinse în titlul III din Constituție, și anume: Parlamentul, alcătuit din Camera Deputaților și Senat, Președintele României, ca autoritate publică unipersonală, Guvernul, organele administrației publice centrale și ale administrației publice locale, precum și organele autorității judecătorești. Totodată, s-a reținut că poate fi vorba nu numai despre conflicte de competență, pozitive sau negative, care pot crea blocaje instituționale [13], ci și despre modul diferit de interpretare a dispozițiilor Constituției de către autoritățile publice [14], respectiv orice situații juridice conflictuale a căror naștere rezidă în mod direct în textul Constituției [15].

Cu titlu de exemplu, amintim aici conținutul unor decizii pronunțate de Curtea Constituțională în materia conflictelor de natură constituțională:

1. Conflictul juridic de natură constituțională dintre autoritatea judecătorească, reprezentată de Înalta Curte de Casație și Justiție, pe de o parte, și Parlamentul României și Guvernul României, pe de altă parte, declanșat de Înalta Curte de Casație și Justiție prin pronunțarea unor hotărâri judecătorești care repuneau în vigoare norme juridice abrogate expres de autoritatea legiuitoare [16]. Pronunțându-se asupra unor chestiuni de drept, întemeiate pe practica neunitară a autorității judecătorești cu privire la acordarea unor drepturi salariale ale magistraților, Înalta Curte de Casație și Justiție nu s-a limitat la a clarifica înțelesul unor norme juridice sau a câmpului lor de aplicare. Instanța supremă, invocând vicii de tehnică legislativă – nerespectarea prevederilor Legii nr. 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative – sau vicii de neconstituționalitate – încălcarea normelor cuprinse în art. 115 din Constituție privind delegarea legislativă de la Parlament către Guvern –, a repus în vigoare norme care își încetaseră aplicarea, fiind abrogate prin acte normative ale autorității legiuitoare. Însă o atare operație juridică nu poate fi realizată decât de autoritatea legiuitoare (Parlament sau Guvern, după caz), unica abilitată să dispună cu privire la soluțiile ce se impun în această materie. Prin urmare, după ce a constatat existența conflictului juridic între autoritățile publice, Curtea a statuat că, în exercitarea atribuției prevăzute de art. 126 alin. (3) din Constituție, Înalta Curte de Casație și Justiție are obligația de a asigura interpretarea și aplicarea unitară a legii de către toate instanțele judecătorești, cu respectarea principiului fundamental al separației și echilibrului puterilor, consacrat de art. 1 alin. (4) din Constituția României. Înalta Curte de Casație și Justiție nu are competența constituțională să instituie, să modifice sau să abroge norme juridice cu putere de lege ori să efectueze controlul de constituționalitate al acestora.

2. Conflictul juridic de natură constituțională dintre Președintele României, care are atribuția de a desemna un candidat pentru funcția de prim-ministru, și Parlamentul României, care are atribuția de a acorda votul de încredere asupra programului și întregii liste a Guvernului și de a retrage încrederea Guvernului prin adoptarea unei moțiuni de cenzură, generat de faptul că Președintele României a nominalizat un candidat la funcția de prim-ministru, deși, cu doar o zi înainte, Camera Deputaților și Senatul, reunite în ședință comună, au retras încrederea Guvernului condus de aceeași persoană desemnată ulterior drept candidat la funcția de prim-ministru, prin adoptarea unei moțiuni de cenzură [17]. Constatând existența conflictului juridic de natură constituțională, Curtea a subliniat că desemnarea apare ca un act de voință unilateral, expresie a voinței exclusive a Președintelui României, care se poziționează astfel în afara logicii raporturilor constituționale de separație și echilibru al puterilor în stat și a efectelor pe care această logică le atașează actului desemnării candidatului la funcția de prim-ministru, cu încălcarea obligației de loialitate constituțională care guvernează interpretarea și aplicarea Constituției și raporturile dintre autoritățile publice de rang constituțional.

3. Conflictul juridic de natură constituțională dintre Parlamentul României, pe de o parte, și Guvernul României, pe de altă parte, generat de încălcarea dispozițiilor constituționale cu privire la modul în care a fost inițiată și depusă moțiunea de cenzură, respectiv de încălcarea

dispozițiilor constituționale cu privire la modul în care moțiunea de cenzură inițiată și depusă contrar Constituției a fost comunicată ulterior Guvernului [18]. Curtea a constatat că acțiunea Parlamentului de a tergiversa întreaga procedură a moțiunii de cenzură, cu consecința punerii Guvernului în situația de a nu-și mai putea realiza în condiții optime rolul său constituțional și a prelungirii stării de incertitudine politică și juridică, reprezintă o rupere a relației de echilibru care trebuie să existe între puterile statului. Or, principiul echilibrului puterilor în stat se manifestă și în privința funcției de control parlamentar asupra Executivului, iar poziția Parlamentului, în cursul derulării procedurii, nu plasează Guvernul în subordinea sa. Prin încălcarea garanțiilor procedurale care asigură desfășurarea procedurii moțiunii de cenzură, Parlamentul a dezechilibrat balanța puterii între cele două autorități și, astfel, a încălcat principiul echilibrului puterilor prevăzut de art. 1 alin. (4) din Constituție.

Evidențiem faptul că, în toată activitatea sa, Curtea Constituțională a contribuit la instaurarea și afirmarea principiilor constituționalismului și ale statului de drept. Obligația de loialitate constituțională, care nu are o consacrare expresă în Constituție, a fost promovată de Curtea Constituțională pe calea interpretării normelor Legii fundamentale. Principiul loialității – care impune colaborarea și respectul reciproc între organele statului – a fost pentru prima dată fundamentat de Curtea Constituțională Federală a Germaniei [19]. Jurisprudența Curții Constituționale a României a evoluat de la o simplă enunțare a conceptelor de „loialitate” și „comportament loial” la circumstanțierea unor „norme de loialitate constituțională” derivând dintr-un principiu expres consacrat de Constituție – cel al separației și echilibrului puterilor în stat [20].

Conceptul de „loialitate constituțională” a fost definit și dezvoltat în mai multe decizii prin care au fost soluționate sesizări privind conflictele juridice de natură constituțională dintre Președinte și Guvern, dintre puterea judecătorească și cea legislativă, precum și dintre Guvern și Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție – Direcția Națională Anticorupție.

Astfel, Curtea a reținut [21] că o primă componentă a statului de drept o reprezintă punerea în aplicare a prevederilor explicite și formale ale legii și ale Constituției. Cu alte cuvinte, sub aspectul colaborării loiale între instituțiile/autoritățile statului, o primă semnificație a conceptului o constituie respectarea normelor de drept pozitiv, aflate în vigoare într-o anumită perioadă, ce reglementează în mod expres sau implicit competențe, pr erogative, atribuții, obligații sau îndatoriri ale instituțiilor/autorităților statului. Curtea a constatat că respectarea statului de drept nu se limitează la această componentă, ci implică, din partea autorităților publice, comportamente și practici constituționale, care își au sorgintea în ordinea normativă constituțională, privită ca ansamblu de principii care fundamentează raporturile sociale, politice, juridice ale unei societăți. Altfel spus, această ordine normativă constituțională are o semnificație mai amplă decât normele pozitive edictate de legiuitor, constituind cultura constituțională specifică unei comunități naționale. Prin urmare, colaborarea loială presupune, dincolo de respectul față de lege, respectul reciproc al autorităților/instituțiilor statului, ca expresie a unor valori constituționale asimilate, asumate și promovate, în scopul asigurării echilibrului între puterile statului. Loialitatea constituțională poate fi caracterizată, deci, drept o valoare-principiu intrinsecă Legii fundamentale, în vreme ce colaborarea loială dintre autoritățile/instituțiile statului are un rol definitoriu în implementarea Constituției. Așa cum a subliniat

---

Comisia de la Veneția, „respectul pentru Constituție nu poate fi limitat la executarea literală a dispozițiilor sale operaționale. Constituția prin însăși natura sa, în plus față de garantarea drepturilor omului, oferă un cadru pentru instituțiile statului și stabilește atribuțiile și obligațiile acestora. Scopul acestor dispoziții este de a permite buna funcționare a instituțiilor, în baza cooperării loiale dintre acestea. Șeful statului, Parlamentul, Guvernul, sistemul judiciar, toate servesc scopului comun de a promova interesele țării ca un întreg, nu interesele înguste ale unei singure instituții sau ale unui partid politic care a desemnat titularul funcției. Chiar dacă o instituție este într-o situație de putere, atunci când este în măsură să influențeze alte instituții ale statului, trebuie să facă acest lucru având în vedere interesul statului ca un întreg, inclusiv, ca o consecință, interesele celorlalte instituții și cele ale minorității parlamentare” [22].

Conduita instituțională care se circumscrie colaborării loiale are, prin urmare, o componentă extra legem, întemeiată pe practici constituționale, care au ca finalitate primordială buna funcționare a autorităților statului, buna administrare a intereselor publice și respectul față de drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor. Finalitatea secundară este evitarea conflictelor interinstituționale și înlăturarea blocajelor în exercițiul prerogativelor lor legale. Instrumentele care concură la realizarea acestor finalități și care fac dovada unui comportament loial față de valorile constituționale sunt dialogul instituțional și stabilirea unor practici reciproc acceptate. Aceste instrumente trebuie să constituie fundamentele soluționării „împreună”, „prin acordul părților”, iar nu „împotriva”, „în detrimentul” uneia sau alteia, a eventualelor diferențe ivite în raporturile dintre autorități, cauzate de situații de fapt sau de drept confuze, echivoce. În virtutea principiului cooperării loiale dintre autorități este, astfel, necesar ca fiecare dintre acestea să depună diligențe raționale și sporite în cadrul dialogului instituțional legal pentru evitarea pe cât posibil a generării de conflicte juridice de natură constituțională. În mod indiscutabil, cooperarea loială nu presupune decât soluții în acord cu ordinea normativă constituțională, întrucât temeiul acestora poate fi extra legem, dar nicidecum contra legem. Astfel, nu poate fi calificată drept colaborare loială conduita părților care, pentru a evita un conflict, adoptă o soluție ce contravine normelor legale sau constituționale în vigoare. Este evident că un cadru legislativ clar, riguros, previzibil și exhaustiv este de natură să înlătorească astfel de conflicte interinstituționale, însă legiuitorului, chiar și celui constituțional, nu i se poate imputa faptul că soluțiile legislative adoptate nu cuprind în ipotezele lor normative toate posibilele situații pe care realitatea (socială, politică, juridică), muabilă în esența ei, le poate genera. În această lumină, noțiunea de „colaborare loială” nu poate avea un conținut stabil, concret, cuantificabil, ci, dimpotrivă, acesta este unul dinamic, variabil de la un caz la altul, în funcție de actorii implicați, dar și de la o epocă la alta, în funcție de evoluția cadrului legislativ ce reglementează relațiile interinstituționale sau de existența unor bune practici/cutume care guvernează aceste relații. Însă ceea ce poate fi stabilit cu caracter peremptoriu este faptul că loialitatea instituțiilor/autorităților statului trebuie manifestată întotdeauna față de principii și valori constituționale, în vreme ce relațiile interinstituționale trebuie guvernate de dialog, de echilibru și de respect reciproc.

Având în vedere aceste considerente, Curtea a observat că rolul de a contribui la configurarea principiului colaborării loiale și al respectului reciproc îl au, în principal, instituțiile/autoritățile puse în situația de a colabora. Acestea le revine sarcina de a contura/structura posibilele

forme pe care le poate adopta o conduită loială, în raport cu competențele legale ale fiecăreia dintre instituțiile/autoritățile aflate în colaborare și în raport cu valorile și principiile constituționale incidente respectivei colaborări. Colaborarea trebuie să se realizeze în formele prevăzute de lege, iar acolo unde legea tace, autoritățile publice trebuie să identifice și să stabilească, cu bună-credință, acele forme de colaborare care valorizează ordinea normativă constituțională și care nu prejudiciază principiile constituționale sub imperiul cărora ele funcționează și relaționează și nici drepturile sau libertățile fundamentale ale cetățenilor în serviciul cărora își desfășoară activitatea. Buna-credință trebuie manifestată, deci, în scopul găsirii de soluții care să surmonteze eventualele blocaje instituționale și care să asigure funcționarea eficientă a fiecărei autorități în parte, potrivit competențelor atribuite de lege. În situația în care identificarea acestor bune practici este dificil de realizat și rezolvarea diferendelor interinstituționale eșuează, autoritățile publice au posibilitatea de a apela la instrumentele constituționale de mediere, respectiv la procedura soluționării conflictelor de natură constituțională, prevăzută de art. 146 lit. e) din Constituție, ce are ca scop tocmai restabilirea ordinii normative constituționale, prin interpretarea normelor Legii fundamentale incidente și stabilirea reperelor concrete de conduită loială față de valorile și principiile constituționale.

În încheiere, doresc să subliniez faptul că instanța noastră de contencios constituțional s-a plasat în rolul său constituțional, de garant al supremației Legii fundamentale, s-a situat deasupra intereselor și conjuncturilor politice ale autorităților publice intrate în conflict și s-a manifestat ca un arbitru imparțial, invitând mereu părțile la un comportament constituțional loial, de colaborare și respect reciproc. Autoritățile statului trebuie să coopereze loial între ele, să întrețină un dialog corect și rațional, eventual folosind calea compromisului constructiv pentru găsierea soluțiilor care să corespundă intereselor fiecăruia, toate acestea în vederea evitării conflictelor. De aceea, Curtea nu s-a limitat doar la a constata existența conflictului juridic, ci a arătat, întotdeauna, și conduita de urmat pentru părțile aflate în conflict, în scopul surmontării conflictului constituțional dintre ele.

**Președintele Curții Constituționale a României
Marian Enache**

[1] A se vedea Alin-Gheorghe Gavrilescu, *Separarea puterilor în stat – condiție a funcționării optime a societății*, în volumul *Legislația și educația în perspectiva integrării europene*, Editura Universitaria Craiova, p. 263 și urm., apud Elena-Roxana Dobrițoiu, *Aspecte privind originea separației puterilor în stat într-o abordare istorico-juridică*, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 1/2014, p. 83 și urm.

[2] Decizia Curții Constituționale nr. 1.109 din 8 septembrie 2011, publicată în *Monitorul Oficial al României, Partea I*, nr. 773 din 2 noiembrie 2011.

[3] Laura Magdalena Trocan, *Quelques considérations sur la Loi no. 298/2008 par rapport aux prévoyances constitutionnelles de la Roumanie et aux documents internationaux de garantie et de protection des droits de l'homme*, *Proceedings of the 1st International Scientific Conference „The Role and Place of Law in a Society Based on Knowledge”*, organizată de

---

Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Facultatea de Științe Juridice în parteneriat cu Universitatea Masaryk din Brno, Facultatea de Drept, Editura Academica Brâncuși, Târgu Jiu, 2009, p.578-579, apud Elena-Roxana Dobrițoiu, *op. cit.*, p. 83 și urm.

[4] Laura Magdalena Trocan, *The citizen rights and liberties within the constitutional evolution of Romania*, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale*, nr. 4/2013, apud Elena-Roxana Dobrițoiu, *op. cit.*, p. 83 și urm.

[5] Elena-Roxana Dobrițoiu, *Aspecte privind originea separației puterilor în stat într-o abordare istorico-juridică*, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 1/2014, p. 83 și urm.

[6] A se vedea art. 1 și 2 din Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 807 din 3 decembrie 2010, cu modificările și completările ulterioare.

[7] Noile atribuții se referă la: verificarea constituționalității tratatelor sau altor acorduri internaționale; soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice; posibilitatea de a îndeplini alte atribuții prevăzute de legea organică a Curții [acestea sunt verificarea constituționalității legii de revizuire a Constituției, precum și a hotărârilor plenului Camerei Deputaților, a hotărârilor plenului Senatului și a hotărârilor plenului celor două Camere reunite ale Parlamentului]. Astfel, potrivit art. 146 din Constituția revizuită, Curtea Constituțională: se pronunță asupra constituționalității legilor, înainte de promulgarea acestora, precum și, din oficiu, asupra inițiativelor de revizuire a Constituției; se pronunță asupra constituționalității tratatelor sau altor acorduri internaționale; se pronunță asupra constituționalității regulamentelor Parlamentului; hotărăște asupra excepțiilor de neconstituționalitate privind legile și ordonanțele, ridicate în fața instanțelor judecătorești sau de arbitraj comercial ori direct de Avocatul Poporului; soluționează conflictele juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice; veghează la respectarea procedurii pentru alegerea Președintelui României și confirmă rezultatele sufragiului; constată existența împrejurărilor care justifică interimatul în exercitarea funcției de Președinte al României și comunică cele constatate Parlamentului și Guvernului; dă aviz consultativ pentru propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României; veghează la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și confirmă rezultatele acestuia; verifică îndeplinirea condițiilor pentru exercitarea inițiativei legislative de către cetățeni; hotărăște asupra contestațiilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid politic; exercită controlul de constituționalitate a hotărârilor plenului Camerei Deputaților, a hotărârilor plenului Senatului și a hotărârilor plenului celor două Camere reunite ale Parlamentului.

[8] Decizia nr. 27 din 25 mai 1993, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 163 din 15 iulie 1993.

[9] Decizia nr. 50 din 21 martie 2000, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 277 din 20 iunie 2000.

[10] Decizia nr. 45 din 17 mai 1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 131 din 27 mai 1994.

[11] A se vedea Legea de revizuire a Constituției nr. 429/2003, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 758 din 29 octombrie 2003.

[12] Decizia nr. 53 din 28 ianuarie 2005, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 144 din 17 februarie 2005, și Decizia nr. 435 din 26 mai 2006, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 576 din 4 iulie 2006.

[13] Decizia nr. 97 din 7 februarie 2008, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 169 din 5 martie 2008.

[14] Decizia nr. 270 din 10 martie 2008, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 290 din 15 aprilie 2008.

[15] Decizia nr. 901 din 17 iunie 2009, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 503 din 21 iulie 2009.

[16] Decizia nr. 838 din 27 mai 2009, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 461 din 3 iulie 2009.

[17] Decizia nr. 85 din 24 februarie 2020, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 195 din 11 martie 2020.

[18] Decizia nr. 589 din 28 septembrie 2021, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 986 din 15 octombrie 2021.

[19] Sursa: www.ccr.ro – extras din Raportul național pentru cel de-al XV-lea Congres al Conferinței Curților Constituționale Europene, prezentat de Curtea Constituțională Federală din Germania, raportori: prof. dr. Gertrude Lübbe-Wolff, prof. dr. h.c. Rudolf Mellinghoff, prof. dr. Reinhard Gaier, judecători la Curtea Constituțională Federală a Germaniei.

[20] Decizia nr. 972 din 21 noiembrie 2012, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 800 din 28 noiembrie 2012, sau Decizia nr. 449 din 6 noiembrie 2013, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 784 din 14 decembrie 2013.

[21] Decizia nr. 611 din 3 octombrie 2017, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 877 din 7 noiembrie 2017.

[22] Avizul Comisiei de la Veneția privind compatibilitatea cu principiile constituționale și statul de drept a acțiunilor Guvernului României cu privire la alte instituții ale statului și Ordonanța de urgență a Guvernului de modificare a Legii nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale și Ordonanța de urgență a Guvernului de modificare și completare a Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului în România, aviz adoptat de cea de-a 93-a Sesiune Plenară, Veneția, 14-15 decembrie 2012, paragraful 87.

9. Discursul susținut de președintele Curții Constituționale a României, domnul Marian ENACHE, cu ocazia participării la ceremonia de deschidere a Marii Finale THEMIS 2023, organizată de Institutul Național al Magistraturii și European Justice Training Network, 6 decembrie 2023

Doamnă director al Institutului Național al Magistraturii, Simona-Camelia Marcu,
Distinși reprezentanți ai European Justice Training Network,
Stimați invitați și concurenți,

Sunt onorat să particip în calitate de președinte al Curții Constituționale, împreună cu domniile voastre, la ceremonia de deschidere a Marii Finale THEMIS 2023, organizată de Institutul Național al Magistraturii (*INM*) și European Justice Training Network (*EJTN*).

În acest cadru îi felicit pe organizatorii acestui eveniment, pe doamna director al INM, Simona-Camelia Marcu, precum și pe reprezentanții EJTN, care, prin efortul și strădaniile lor comune, au creat premisele organizatorice și funcționale necesare derulării acestui concurs. Totodată, felicitările îi vizează și pe componenții echipei României THEMIS 2022, care, prin câștigarea Marii Finale desfășurate la Belgrad (Serbia) au făcut posibilă organizarea acestei finale, în anul 2023, la București.

Această competiție, denumită după zeița justiției, Themis, este organizată sub auspiciile școlilor de magistratură europene și ale EJTN și își propune să reunească viitori judecători și procurori din diferite state europene într-un efort comun de valorificare a ideilor și a principiilor care fac parte din patrimoniul judiciar european. Astfel de inițiative sunt ilustrative în privința preocupărilor europene de formare a unui corp profesional de magistrați cu înaltă calificare, de creare a unor legături profunde între diferitele ordini juridice și de consolidare a relațiilor profesionale între participanți. Concursurile la nivel european au, prin excelență, un caracter translingv și reprezintă schimburi de experiență, de bune practici, în cazul de față în domeniul dreptului, care facilitează nevoia de dialog specializat atât între ordinele juridice naționale, cât și între acestea și ordinea juridică a Uniunii Europene. Nevoia de cunoaștere a tinerilor juriști se realizează chiar prin intermediul concursurilor, al competițiilor, fără a exista învingători sau învinși, ci doar învingători ai cunoașterii.

Școlile de magistratură joacă un rol primordial în modelarea ideii de justiție și a valențelor pe care aceasta le implică. Ele trebuie să asigure cetățenii europeni că valorile care stau la baza Uniunii Europene sunt respectate în întregul spațiu european. De asemenea, acestora le revine rolul de a forma viitorii judecători/procurori și de a identifica cele mai bune metode și instrumente pentru a promova cunoașterea de către însși membrii corpului profesional a provocărilor pe care le presupun aplicarea și interpretarea normelor și principiilor de drept. Dreptul nu este un fenomen static și dogmatic, ci, dimpotrivă, este dinamic și creator, operează din ce în ce mai des cu noi conținuturi conceptuale evolutive sau autonome și se adaptează cerințelor societății, astfel că și tinerii juriști trebuie să fie conectați în permanență la aceste provocări și, în același timp, să realizeze, la nivel european, un necesar schimb de bune practici și să discute, chiar la nivel axiologic, noi perspective în domenii de interes general. Și ce poate fi mai frumos și mai incitant ca un asemenea efort să fie realizat printr-un concurs la nivel european între tinerii dornici

să își înceapă o carieră în domeniul judiciar? Însă și mai important este faptul că aceste schimburi de experiență, în variatele lor forme, realizate prin intermediul școlilor de magistratură, contribuie la crearea unei conștiințe juridice europene în care valorile pe care se fundamentează Uniunea Europeană sunt aduse în centrul preocupărilor noastre.

Societatea europeană este caracterizată, astfel cum prevede art. 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană, prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați. Aceste valori sunt călăuzitoare nu numai pentru ordinea juridică a Uniunii Europene, ci și pentru ordinele juridice naționale.

În acest context, menționăm că Legea fundamentală a României reglementează valorile supreme ale statului. Ca atare, rațiunea și finalitatea existenței statului democratic se fundamentează pe valorile supreme consacrate prin art. 1 alin. (3) din Constituție, iar printre acestea se numără și dreptatea, valoare cu un dens conținut, care asigură nu doar buna funcționare a statului, ci și încrederea societății în acțiunea acestuia, în speță, în actul de justiție. Societatea, în mod rezonabil, pretinde dreptatea, iar statul, prin autoritățile sale, are sarcina de a o impune și valoriza. De aceea, formarea judecătorilor, respectiv a slujitorilor zeiței Themis – *themistopóloi* –, dacă este să ne menținem în spațiul mitologic, este crucială pentru stat și societate. O pregătire sistematică și calitativă a auditorilor de justiție nu poate conduce decât la o sporire a încrederii în actul de justiție, ca valoare intrinsecă a acesteia, cât și în înfăptuirea ei concretă.

Tema concursului THEMIS 2023 – *Accesul la justiție* – este una inspirat aleasă, în special pentru că acest concept este de esență constituțională, ce face parte din patrimoniul constituțional european comun, dovadă fiind și consacrarea sa atât în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, cât și în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. Fără a ne angaja în analiza acestui drept fundamental, evidențiem faptul că el cunoaște limitări implicite admise (a se vedea și cauza *Golder* – 1975, pronunțată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului), aspect care face necesară de cele mai multe ori evaluarea acestor limitări prin prisma principiului proporționalității. Ca atare, curțile constituționale, prin deciziile pronunțate, trebuie să evalueze proporționalitatea măsurilor ce privesc accesul la justiție și să stabilească justul echilibru între mijloacele folosite și scopul legitim urmărit. Cu acest prilej, remarcăm și faptul că dreptul constituțional este parte componentă a planului de învățământ al INM, iar catedra de drept constituțional, în care activează 3 magistrați-asistenți ai Curții Constituționale, este coordonată de domnul Benke Károly, prim-magistrat-asistent al Curții Constituționale.

În încheiere, felicităm conducerea CSM, INM și EJTN pentru organizarea acestui concurs, care deja a devenit unul tradițional, ținând seama de faptul că prima sa ediție a avut loc în anul 2006. Le urez mult succes celor opt echipe calificate în această finală care provin – în ordine alfabetică – din Franța, Italia, România și Țările de Jos.

Astfel cum am convenit deja, invităm participanții să efectueze, miercuri, 6 decembrie 2023, ora 10:00, o vizită de studiu la sediul Curții Constituționale pentru a li se prezenta modul de organizare și activitatea instanței noastre constituționale, invitație care este adresată în considerarea bunei cooperări dintre Curtea Constituțională și Institutul Național al Magistraturii.

Vă mulțumesc și doresc mult succes evenimentului dumneavoastră și concurenților!

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

10. Discursul susținut de președintele Curții Constituționale a României, domnul Marian Enache, cu ocazia participării la sesiunea de deschidere a conferinței anuale a Consiliului Concurenței – „Concurența în sectoare cheie”, 27 octombrie 2023

Domnule președinte al Consiliului Concurenței,
Distinse Oficialități,
Stimați Invitați,

Sunt onorat să particip împreună cu Dumneavoastră la conferința anuală „*Concurența în sectoare-cheie*”, organizată de Consiliul Concurenței. Această inițiativă se încadrează în preocupările instituționale existente la nivelul statului de a identifica noi soluții, atât de natură legislativă, cât și administrativă, pentru a asigura caracterul loial al concurenței și de a proteja cetățeanul ca subiect al raporturilor economice la care acesta participă.

Cu acest prilej, felicităm și apreciem strădaniile și eforturile domnului președinte Bogdan Chiritoiu și ale colectivului Consiliului Concurenței, care au reușit să imprime întregii activități o concepție managerială adaptată realităților economice și sociale pe care le traversează societatea românească. Mulțumesc domnului președinte al Consiliului Concurenței pentru invitația de a participa la acest eveniment, care marchează un moment instituțional deosebit pentru activitatea acestei instituții.

România, ca model de civilizație politică, este o democrație cu o economie de piață funcțională în care protecția concurenței loiale este un obiectiv de natură constituțională, statul având obligația pozitivă de a stabili un cadru legislativ compatibil, echitabil și echilibrat care să pună în operă această exigență constituțională.

Deși Consiliul Concurenței nu este o entitate reglementată expres prin textul Constituției, trebuie să remarcăm faptul că aceasta prevede că organele de specialitate ale administrației publice centrale se pot organiza ca autorități administrative autonome. O asemenea reglementare constituțională suplă permite legiuitorului să creeze un set de organisme cu atribuții corespunzătoare pentru aplicarea legii în cele mai importante domenii ale vieții statale. Un astfel de exemplu este și Consiliul Concurenței, care are natura unei autorități administrative autonome în domeniul concurenței, cu personalitate juridică, și care a fost înzestrat cu prerogativa de a asigura funcționarea unuia dintre domeniile fundamentale ale economiei țării, concurența, domeniu consacrat la rang constituțional.

Constituția României prevede în mod expres că economia României este o economie de piață, bazată pe libera inițiativă și concurență, iar statul trebuie să asigure libertatea comerțului, protecția concurenței loiale, crearea cadrului favorabil pentru valorificarea tuturor factorilor de producție. Dispozițiile constituționale nu au o natură proclamativă sau abstractă, dimpotrivă, acestea au valoare normativă și obligatorie pentru autoritățile publice.

Trebuie să evidențiem faptul că în jurisprudența Curții Constituționale economia de piață a fost caracterizată drept un concept evolutiv. Curtea Constituțională a observat transformările prin care a trecut societatea românească începând cu anul 1991 și a subliniat că economia de

piață este un concept viu, evolutiv, conținutul său determinându-se în funcție de situația socioeconomică a statului. În acest sens, pe de o parte, statul trebuie să manifeste o atitudine flexibilă în stimularea operatorilor economici în promovarea progresului, în libertatea de a întreprinde și de a crește eficiența, de a acorda posibilitatea cumpărătorilor să aleagă într-o piață liberă, care să exprime modalitățile de orientare a acțiunii umane spre satisfacerea sistemului de nevoi și trebuințe, iar, pe de altă parte, operatorii economici trebuie să întreprindă fapte de comerț pentru care au fost autorizați, cu respectarea exigențelor concurenței loiale.

În acest cadru de referință, intervine rolul major pe care îl joacă instituția Consiliului Concurenței, care cercetează și soluționează din punct de vedere administrativ încălcările normelor de concurență. Pentru a-și exercita rolul de supervisor al modului în care operatorii economici înțeleg să respecte politicile concurențiale și cadrul legal existent în domeniu, Consiliul desfășoară activități investigative complexe, contribuind la dezvoltarea pieței și a concurenței și la eliminarea disfuncțiilor constatate. Totodată, observăm faptul că încălcările regulilor de concurență produc consecințe grave atât asupra economiei în ansamblul său, cât și, în mod direct, asupra consumatorilor și a celorlalte întreprinderi de pe piață, iar pentru a fi eficiente, sancțiunile trebuie să transmită un puternic mesaj de descurajare a contraveniențelor și să fie într-un quantum necesar realizării efectului disuasiv.

Consiliul Concurenței, în calitate de autoritate națională de concurență, parcurge, ca de altfel toate instituțiile statului implicate în mecanismul aplicării dreptului UE, un amplu proces de dezvoltare și consolidare instituțională. Aceasta trebuie să se înscrie în ritmul cerințelor pe care le impune Comisia Europeană, în calitatea sa de garant al normelor UE în materie de concurență. În acest context, precizăm că stabilirea normelor privind concurența necesare funcționării pieței interne este o competență exclusivă a UE, potrivit Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene. De aceea, este nevoie de o strânsă colaborare atât la nivel național, cât și – mai ales – la nivel european.

Totodată, având în vedere faptul că la data de 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de candidat la aderarea la Uniunea Europeană, remarcăm eforturile Consiliului Concurenței de a susține activ autoritățile din Republica Moldova în domeniul său de competență în vederea armonizării legislative și a acțiunilor lor administrative în raport cu imperatiile UE.

În încheiere, felicităm conducerea Consiliului Concurenței pentru buna colaborare instituțională pe care o promovează în interesul cetățeanului, precum și pentru modul în care înțelege să își exercite competențele și know-how-ul pe care l-a dobândit în cei 30 de ani de existență. De asemenea, credem că îmbunătățirea activității Consiliului Concurenței va deveni un obiectiv permanent aflat în atenția decidenților politici pentru a oferi managementului acestei instituții suportul necesar legislativ și logistic adecvat dinamicii realităților socioeconomice românești.

Vă mulțumesc și doresc mult succes lucrărilor conferinței dumneavoastră!

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

11. Mesajul transmis de domnul Marian Enache, președintele Curții Constituționale a României, cu ocazia manifestărilor prilejuite de aniversarea a 16 ani de la întronizarea Preafericirii Sale, Părintele Patriarh Daniel, 2 octombrie 2023

Preafericirea Voastră,
Înaltpreasfințiile și Preasfințiile Voastre,
Distinși invitați,

Vă mulțumesc, Prefericirea Voastră Părinte Patriarh Daniel, pentru onoranta invitație de a participa, împreună cu Domniile Voastre, la acest eveniment al Bisericii Ortodoxe Române.

Vă mărturisesc că am pășit cu sfială, cu smerenie în acest epicentru al ortodoxiei românești, spațiu de credință și slujire, în multe momente chiar de slujire jertfelnică.

Împlinirea celor 16 ani de la întronizarea Preafericirii Voastre Părinte Patriarh Daniel îmi oferă plăcutul privilegiu să vă adresez, atât din partea mea în calitate de creștin ortodox și, vremelnic, președinte al Curții Constituționale, cât și din partea colegilor mei, un Mesaj pentru Prefericirea Voastră, pentru ilustra ierarhie și întreaga Biserică Ortodoxă Română.

Mă bucur să vă adresez multe urări de bine, sănătate și rodnică păstorie a tuturor credincioșilor ortodocși români, cu ocazia împlinirii a șaisprezece ani de la întronizarea ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, ale cărei valori de credință și cultură creștină, în continuitatea și consolidarea lor, le cultivați, apărați și promovați prin prodigioasa, însuflețitoarea și înțeleapta Dvs. diriguire a spiritualității creștin-ortodoxe românești.

Misiunea Preafericirii Voastre, veritabilă profesiune de credință, în acești ani încununați de multe realizări nu numai pentru Biserica Ortodoxă, ci și pentru întreaga societate românească, este o sursă de inspirație pentru cei care își dedică viața și activitatea slujirii unui neam. Vă transmit calde felicitări pentru implicarea exemplară pe care Patriarhia Română o are în sfera socială, culturală și educațională, în mod deosebit pentru atenția și echilibrul Preafericirii Voastre în problematici care privesc libertatea și toleranța religioasă consacrate și garantate în Constituția României.

Suntem conștienți de grija părintească a Preafericirii Voastre față de toți românii, din țară și diaspora. Apreciem spiritul și acțiunea remarcabile, ancorate în realitățile culturale, religioase și sociale contemporane, în egală măsură cu devoțiunea pentru tradiție și valorile dăinuitoare, perene, precum și dăruirea Preafericirii Voastre în a împlini cel mai de preț vis al vrednicilor noștri înaintași, acela de a avea o Catedrală Națională, simbol al jertfei altruiste a eroilor noștri. Constatăm, sub oblăduirea Preafericirii Voastre, a Înaltpreasfințiilor și Preasfințiilor Voastre, o dezvoltare a unei mișcări religioase creștine tradiționale care exprimă o Biserică vie, o Biserică a oamenilor, a românilor de confesiune ortodoxă, îndreptată de la înfăptuiri materiale substanțiale spre nevoințele credincioșilor, sporirea și înnoirea vieții monahale și duhovnicești. În aparență, toate acestea ar putea fi considerate realizări ușor de împlinit, dar, în realitate, identificăm un efort uriaș și consecvent în finalizarea lor, pentru care vă felicităm sincer cu acest prilej aniversar.

Știm cu toții că din profilul de identitate culturală și națională a unui neam nu pot lipsi tradițiile, credințele, familia și limba ca fenomen etno-cultural care conferă unitatea etico-spirituală a unui popor ce-și validează existența prin interiorizarea și trăirea valorii absolute a transcendenței.

Un om sau un popor fără credință și fără Dumnezeu este destinat, mai devreme sau mai târziu, degradării morale și slăbirii demnității și conștiinței de sine.

Biserica Ortodoxă Română, parte integrantă și concrecută în conștiința națională, a însoțit și modelat, de-a lungul timpului, viața, spiritul și cultura poporului român, care și-a împletit destinul în istorie cu cel al acestei instituții spirituale fundamentale a națiunii noastre.

Credința strămoșească creștin-ortodoxă se contopește cu însăși etnogeneza și evoluția poporului român cu toate vicisitudinile și cu progresele pe care le-a cunoscut de-a lungul timpului. Biserica Ortodoxă Română nu este o simplă instituție prestatoare de servicii religioase sau de servicii sociale caritabile; ea este, în esențialitatea ei, o instituție-cheie a dimensiunii spirituale de construcție și coeziune a unei comunități umane formate din cetățeni liberi și egali în drepturi, în care libertatea religioasă și de credință constituie nucleul libertății ca trăsătură inerentă oricărei ființe umane.

Separația dintre stat și biserică, statornicită prin Legea fundamentală a țării, trebuie înțeleasă în sensul de organizare politică a statului. Dar, în ceea ce privește comuniunea de conștiință spirituală, culturală și etico-religioasă, acestea sunt însă, în realitatea vieții, indestructibile și unitare în condițiile în care libertatea, toleranța și valorile de credință reprezintă unul dintre fundamentele culturale ale civilizației europene, alături de filozofia greacă și dreptul roman.

Se spune că știința fără conștiință este ruina sufletului. Parafrazând această cunoscută reflecție, am putea particulariza că știința fără credință, fără conștiința credinței este ruina sufletului omenesc, potrivit îndemnelui Cărții. „Bucurați-vă și rugați-vă neîncetat”.

Ființa umană nu poate trăi, în profunzimea ei metafizică, fără credință și comuniunea de iubire și rugăciune. Așa cum afirma scriitorul și savantul român Mircea Eliade, întreaga ordine aparentă a lumii nu este altceva decât sacralitate camuflată în forme profane.

Preafericirea Voastră, Părinte Patriarh Daniel, Înaltpreasfințiiile și Preasfințiiile Voastre, Distinși invitați,

Anii care vor urma să vă fie plini de bucurie și să aducă tuturor românilor alese binecuvântări! Doamne-ajută!

Și acum, dacă îmi îngăduiți, Părinte Patriarh, să spun rugăciunea pentru mine și să vă cer binecuvântare:

„Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul”!

**Președintele Curții Constituționale a României
Marian Enache**

12. Mesajul domnului Marian Enache, președintele Curții Constituționale a României, cu ocazia lansării volumului „După 30 de ani: Justiția constituțională în România”, 5 octombrie 2023

Distinse Doamne Rector al Universității București,
Distinse Doamne Decan al Facultății de Drept a Universității București,
Doamne Președinte al Senatului,
Doamnelor și Domnilor Profesori,
Onorați invitați,
Dragi studenți,

Bună ziua tuturor!

Încep prin a mulțumi organizatorilor pentru invitația de a participa într-un mediu atât de select profesional, veritabil empireu al științelor juridice, la evenimentul de lansare a volumului colectiv intitulat „După 30 de ani: Justiția constituțională în România”, coordonat de domnii profesori Bogdan Dima și Vlad Perju.

Îi felicit sincer pe coordonatorii și pe autorii studiilor din volumul amintit pentru meritele și destoinicia realizării acestei lucrări. Îi felicit pentru preocuparea lor de a aduce în atenția publicului teme și idei care sunt caracteristice sferei de preocupări ale justiției constituționale și pentru că au reușit să surprindă problemele și aspectele privind evoluția jurisprudențială a Curții Constituționale din România (CC).

Doresc, totodată, să fac o apreciere specială în ceea ce privește Editura Humanitas, care, prin planurile sale editoriale, promovează excelența, realizând o selecție exigentă și riguroasă de titluri și lucrări, acordând o atenție deosebită creațiilor intelectuale, științifice și artistice de calitate.

Succinta mea intervenție din fața Domniilor Voastre constituie doar un *Cuvânt de întâmpinare*, care nu îmi oferă posibilitatea reală să mă refer la conținutul și complexitatea problemelor și aspectelor tratate în lucrarea prezentată – și nici nu cred că acesta este scopul evenimentului de astăzi.

Nu pot însă să nu remarc faptul că studiile din acest volum relevă preocuparea autorilor pentru cunoașterea și evaluarea activităților din domeniul justiției constituționale din România. În acest context, doresc să subliniez, cu satisfacție, faptul că deciziile, hotărârile și avizele CC fac obiectul de analiză a hermeneuticii dreptului constituțional și a aplicării acestuia.

Întotdeauna, demersurile critice de natură științifică sunt binevenite și consider că CC trebuie să fie sensibilă, deschisă și receptivă la acestea și să configureze un cadru dialogal între activitatea sa, în substanța ei, și examinarea sistematică a rezultatelor sale; ca atare, prețuim și respectăm spiritul critic și concluziile cercetătorilor din sfera dreptului, fiindcă o asemenea discernere rațională determină procesul conștientizării, al înțelegerii problematicii complexe și a unei acurate percepții a rezultatelor activității CC, cu incidență directă asupra îmbunătățirii calității jurisprudenței, precum și în privința formării unei conduite constituționale a autorităților și instituțiilor publice, a formării unei conștiințe, a responsabilității constituționale ale liderilor structurilor puterii de stat.

Din ceea ce am reușit să parcurg în cuprinsul acestei lucrări – care este în același timp o lucrare critică și analitică, am constatat că, în esență, contribuțiile autorilor nu sunt tributare unor poziții partizane, ci prezintă realitatea instituțională și jurisprudențială în mod obiectiv, dintr-o perspectivă de cercetare individuală. Este de la sine înțeles faptul că CC, ca orice instituție a unei societăți pluraliste și în cadrul unei democrații constituționale, nu pretinde infailibilitatea și exhaustivitatea, ca expresie a unui triumfalism desuet și deformant, fiind conștientă că astfel de „pretenții neavenite” anihilează creativitatea și dezvoltarea novatoare pe cale jurisprudențială a normelor Legii fundamentale.

Temele abordate de autorii acestei lucrări sunt reflexive, de interes public și se referă la rolul și exercitarea competențelor CC și la interacțiunea acestei instituții cu alte autorități publice, precum și la importanța efectelor deciziilor sale în procesul de constituționalizare a sistemului de drept. Dintre aceste teme, menționez, cu titlu exemplificativ unele antamate în volumul de față: raporturile CC cu Înalta Curte de Casație și Justiție, identitatea constituțională, previzibilitatea legii, drepturile și libertățile fundamentale, dreptul constituțional procesual, independența CC, rolul său de arbitru între puterile statului, transparența deciziilor și opiniile separate etc.

În cercetările realizate în lucrarea care se lansează astăzi în fața unui public atât de calificat se pot observa pluralitatea pozițiilor exprimate, precum și abordările și metodele specifice domeniului cercetării doctrinare, unde spațiul libertății de exprimare a unor idei, argumente și concepții este mai generos. Doctrina, ca activitate intelectuală rațională, are un rol important deoarece poate măsura un anumit tip de activitate instituțională și poate propune soluții fundamentate și creatoare cu mai multă libertate de analiză și cu instrumente de determinare științifică a rezultatelor și eficacității instituționale. Rodul acestor cercetări materializat în demersuri publicistice demonstrează interesul și atenția pe care comunitatea științifică o acordă rezultatelor activității CC și impactului acestora în viața politică și constituțională a societății românești.

Trebuie să precizez că instituția CC a fost reglementată pentru prima oară în istoria constituțională a țării noastre prin Constituția din 1991, ca expresie a modelului european de control de constituționalitate. Constituționalistul italian Antonio La Pergola ne-a învederat, cu prilejul unor consultări privind elaborarea proiectului Constituției din 1991, că, citez: „introducerea în sistemul constituțional românesc a CC după modelul european reprezintă o cheie care va deschide simpatia Europei pentru democrația românească”. Ne reamintim că la adoptarea noii Constituții au existat dezbateri aprinse în Constituanta originală cu privire la necesitatea creării unui organ autonom, special și specializat în controlul constituționalității legilor, întrucât o asemenea viziune aducea în discuție o nouă paradigmă, diferită de cea interbelică, în care controlul de constituționalitate a fost exercitat, conform Constituțiilor din 1923 și 1938, de Curtea de Casație în Secțiuni Unite. Apreciez că, în realitate, nu este vorba despre o discontinuitate în raport cu tradiția noastră constituțională, ci despre o continuare a acesteia, adaptată noilor evoluții europene în domeniul controlului de constituționalitate.

CC este o instituție indispensabilă a statului de drept, iar independența sa este intrinsecă statutului său, reprezintă o garanție a supremației Constituției, a respectării principiului separației și echilibrului puterilor în stat și a colaborării loiale a instituțiilor statale.

În cei 30 de ani de existență, din componența CC au făcut parte atât teoreticieni, cât și practicieni ai dreptului. De asemenea, a fost asigurată legitimitatea desemnării judecătorilor constituționali, legitimitate care decurge din legitimitatea reprezentativă a autorităților care îi numesc.

CC s-a impus în ansamblul instituțional românesc ca o autoritate viabilă, fiind o structură intrinsecă în arhitectura instituțională a statului român, stabilită de Constituție.

CC este racordată la ideile și jurisprudențele constituționalismului modern, și aici mă refer în mod direct la cele ale Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) și ale Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE), iar plasticitatea și suplețea principiilor și normelor dreptului constituțional au permis dezvoltarea acestora prin jurisprudența CC, care, printr-o interpretare novatoare și evolutivă a normelor și conceptelor de drept constituțional, le-a adaptat exigențelor societății actuale. De altfel, o astfel de orientare jurisprudențială este o expresie a doctrinei „dreptului viu”, pe care CC o promovează și o dezvoltă prin deciziile sale.

Subliniez că, prin competențele și poziția sa instituțională, CC s-a aflat permanent în situația de a dezbate și de a soluționa cele mai importante probleme de drept constituțional apărute în activitatea legislativă, în raporturile constituționale dintre autoritățile publice și în asigurarea plenipotenței drepturilor și libertăților fundamentale. Vă mărturisesc – este, de fapt, secretul lui Polichinelle – că nu este o sarcină ușoară să arbitrezi conflictele dintre diversele instituții și autorități publice. Independent de cunoașterea problemelor de drept, este nevoie de echilibru, de moderație și de înțelegerea mecanismelor democratice pentru contracararea exceselor de putere, uneori pasionale, și pentru limitarea puterii în raporturile cu cetățenii.

Nu au lipsit din activitatea Curții nici momentele de tensiune inerente, intrainstituționale, și aici mă refer, în special, la momentele 2012 (referendumul pentru demiterea președintelui României), 2018 (cauza privind revocarea din funcție a procurorului-șef al Direcției Naționale Anticorupție) sau 2021 (cauza privind relația dintre dreptul național și cel al Uniunii Europene – UE), care au trebuit gestionate de CC în pofida unor curente de opinie contradictorii existente în viața publică.

Odată cu ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (1994) și cu aderarea României la UE (2007), principalele provocări în privința jurisprudenței CC au vizat integrarea organică a jurisprudenței CEDO și clarificarea raporturilor dintre dreptul intern și cel al UE, dintre CC și CJUE, reflectate în deciziile de principiu sau de speță ale autorității constituționale.

Invocarea jurisprudenței CEDO a devenit constantă în deciziile CC, interpretarea dispozițiilor constituționale privind drepturile omului realizându-se în concordanță cu exigențele jurisprudențiale ale Curții de la Strasbourg.

În relația cu CJUE, au existat anumite poziții incongruente și unele inadvertențe în privința prevalenței principiului supremației Constituției naționale și a principiului priorității de aplicare a dreptului UE, situații asemănătoare regăsindu-se, de altfel, și în alte state membre ale UE, state în care curțile constituționale au consacrat în raport cu CJUE teoria contralimitelor în aplicarea dreptului UE.

CC a ajuns în prezent, în raport cu CJUE, la un echilibru de cooperare, asigurându-se autonomia și complementaritatea celor două ordini juridice constituționale, și a promovat

dialogul judiciar structurat prin intermediul mecanismelor specifice dintre cele două curți, respectiv mecanismul trimiterii preliminare. Între CC și CJUE au existat, în ultima perioadă, întâlniri, consultări, schimburi efective de experiență și un dialog fructuos.

Fiind o curte de drepturi și libertăți, prin deciziile sale, CC a conferit consistență cadrului constituțional referitor la întregul catalog de drepturi și libertăți. Trebuie menționată, în acest context, și jurisprudența statornică în privința Codului penal și Codului de procedură penală – legiuri complexe care cuprindeau și unele reglementări incompatibile cu standardele europene de protecție a drepturilor și libertăților. Acestea au fost remediate prin jurisprudența CC.

Doamnelor și domnilor, onorată asistență,

Personal, constat că orientarea generală a acestui volum de studii în ansamblu și a fiecăruia în parte se întemeiază pe o critică constructivă și, pe cât posibil, obiectivă și că surprinde și aprofundează unele teme, componente și controverse importante care vizează activitatea CC. Este și firesc să fie așa, deoarece formația științifică a cercetătorilor autori ai acestui volum impune în egală măsură, pentru obiectivitatea analizei, atât relevarea inconsecvențelor sau deficiențelor, cât și evidențierea rolului și funcțiilor pe care le are o instanță constituțională în cadrul democrației de tip occidental.

Demersul intelectual pe care ni-l oferă această lucrare interesantă, pe care o salutăm cu prilejul lansării ei, poate constitui un stimul stenic, în vederea inițierii de către CC a unor reuniuni/dezbateri/conferințe, realizate împreună cu reputați specialiști în domeniu, profesori, cercetători, experți din țară și din străinătate, pentru a se asigura, astfel, un schimb util de idei între practicienii și teoreticienii din domeniul dreptului constituțional și al constituționalismului contemporan.

**Președintele Curții Constituționale
Marian Enache**

13. Mesajul susținut de președintele Curții Constituționale a României, domnul Marian ENACHE, cu ocazia participării la evenimentul de lansare a monedei de argint dedicate împlinirii a 100 de ani de la înființarea Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” și la vernisajul expoziției organizate cu acest prilej, 7 decembrie 2023

Înființarea Muzeului Militar Național, în anul 1923, a reprezentat un corolar explicit în simbolizarea Panteonului Național, ca Panteon al sacrificiului suprem al ostașilor pe frontul Marelui Război, unde armata română, în ciuda disproporției tehnice și numerice față de inamic, a avut inițiativa strategică și de luptă cum a fost în cazul triumphiului de foc Mărăști – Mărășești – Oituz cu acel nepieritor „Pe aici nu se trece!”, expresie-reper de curaj și dârzenie statornică în conștiința militară a poporului român.

Cei care au pasiunea Istoriei ar fi tentați să facă la această aniversare centenară a Muzeului Militar Național o incursiune mai amplă în epoca frământărilor riscurilor și avatarurilor prin care a trecut România în perioada premergătoare întregirii țării și să reliefeze și rolul specific al Băncii Naționale a României (BNR) la consolidarea unității naționale, a drumului spre România Mare.

În acest sens, aș reaminti numai eforturile uriașe ale BNR în contextul momentului istoric nefast generat de Marele Război *de a stabili leul statului român unitar* în condițiile circulației, pe lângă leul „fals” emis de autoritățile germane de ocupație, a unor bancnote din provinciile integrate în România „dodoloață”, cum ar fi, de exemplu, pentru Basarabia, rublele Lvov și Romanov, aspect care se adaugă efectelor economico-financiare generate de executarea anticipată a Tratatului de la București din 7 mai 1918, deoarece documentul nu fusese ratificat de Parlamentul aflat la Iași și nici nu fusese promulgat de regele Ferdinand I prin decret.

Memoria națională a Marelui Război în spațiul românesc, sau a *Războiului pentru Întregirea neamului*, s-a înrădăcinat în spiritul public interbelic printr-o serie de acțiuni simbolice de recunoștință demne de păstrarea amintirii colective a eroilor căzuți pe câmpurile de bătălie ale unirii. Astfel, în mentalul societății s-a decantat *percepția asupra sacrificiului* ostașului din toate provinciile țării, constituindu-se o mișcare de idei și o proiecție artistică reunite într-un autentic *Panteon al Națiunii Române*.

Sângele soldaților luptători de la Mărăști – Mărășești – Oituz și în bătăliile trecute în efigia eternă a Arcului de Triumf a ratificat *simbolic unirea Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei* cu patria-mamă prin sigiliul *sacrificiului suprem* al unei întregi generații de înainte-mergători pentru un ideal național împlinit și ieșirea acestor provincii înstrăinate de sub jurisdicția unor imperii autocrate, supranumite în retorica vremii „vulturii negri” ai istoriei moderne.

În desfășurarea aceluia *Panteon al Națiunii Române* la care am făcut referire, înființarea unui *muzeu militar național* care să tezaurizeze efortul de război al poporului român de la întemeierea statelor medievale până la independența de stat și unirea tuturor provinciilor de *neam și sânge* a fost o permanență publică și o căutare istorică instituțională, cu precădere din prima decadă a secolului al XX-lea, prin inițiativele generalului Radu Rosetti și ale lui Nicolae Iorga, istoricul care dorea ca „Liga Culturală Română” să aibă o dimensiune a cercetării aplicate

a istoriei militare autohtone. Se dorea ca după Primul Război Mondial *armata* să fie sărbătorită *permanent* prin ipostazierea tehnicii de luptă, cercetarea doctrinei de rezistență împotriva ocupației germane imperiale, individualizarea *eroilor simpli*, dar și a *marilor comandanți*, precum generalii David Praporgescu sau Eremia Grigorescu, intrarea în neuitare a *numelor bătăliilor cruciale*, precum Mărășeștii, nume date structurilor militare interne ca divizii sau corpuri de armată, prezentarea capturilor din cadrul *mașinii de război germane* unde s-au distins viitori strategii, precum căpitanul Erwin Rommel, ofițer prezent pe frontul românesc.

Prin această *tezaurizare spirituală* a tributului Armatei Române în războiul de întregire se intenționa conturarea *profilului* acesteia ca *actor al Marii Uniri*, în primul rând, dacă ne gândim la mișcarea politică unionistă a voluntarilor transilvăneni prin *Proclamația de la Darnița* (lângă Kiev, 26 aprilie 1917), numită simbolic „Prima Alba Iulia”, deoarece acest document a fost rezultatul unui *plebiscit unionist al militarilor* din provinciile integrate monarhiei dualiste chezarocrăiești.

Înființarea *Muzeului Militar Național*, în anul 1923, a reprezentat un corolar explicit în simbolizarea *Panteonului Național*, ca *Panteon al sacrificiului suprem* al ostașilor pe frontul Marelui Război, unde armata română, în ciuda disproporției tehnice și numerice față de inamic, a avut inițiativa strategică și de luptă cum a fost în cazul triumghiului de foc Mărăști – Mărășești – Oituz cu acel nepieritor „Pe aici nu se trece!”, expresie-reper de curaj și dârzenie statornică în conștiința militară a poporului român.

Numele dat, în contemporaneitatea postrevoluționară, *Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”* se dorește a fi o reamintire a cultivării „spiritului tranșeelor” de către *Ferdinand Biruitorul și Întregitorul*, monarhul care a proiectat alături de Ionel Brătianu reforma agrară prin care *soldații – țărani* deveneau treptat *cetățeni* și prin asocierea progresivă a dreptului de vot.

În construcția simbolică a *Panteonului Național* după *Războiul pentru Întregirea neamului*, un loc distinctiv îl ocupă Mormântul „ostașului necunoscut”, un monument dedicat memoriei eroilor simpli și anonimi, soldaților căzuți la datorie care nu au putut fi identificați.

În fapt, acest monument este o veritabilă *odă în piatră* adusă *Măriei Sale Soldatul Român*, în care este *elogiată pilduitoarea sa* putere de sacrificiu suprem ce reprezintă în imaginarul social *identitatea colectivă* a ostașilor căzuți, adevărații eroi care au clădit altarul național al Marii Uniri din anul 1918.

Acest monument al Soldatului Necunoscut, luptător pentru cauza unirii țării, a fost ridicat în *Capitala* tuturor provinciilor istorice, *pentru cinstirea tuturor eroilor țării* deoarece, după cum sugestiv spunea Ioan Slavici, „pentru toți românii, soarele răsare la București!”. Din această rațiune socială, monumentul funerar al „ostașului necunoscut” din Parcul Carol din București parcă așază în simbioză *dorobanțul* de la Plevna independenței de stat românești cu soldatul din atacul la baionetă al „*cămășilor albe*” de la Mărășești, și mitraliorii-eroi din compania căpitanului Ignat.

Faptul că BNR emite, în cadrul programului său numismatic, o monedă dedicată împlinirii a 100 de ani de la înființarea *Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”* și vernisează o expoziție împreună cu această importantă instituție din cadrul Ministerului Apărării Naționale demonstrează consecvența îndeplinirii scopului pe care și l-a propus BNR, acela, devenit de

---

acum notoriu, de a celebra evenimente și personalități care au marcat devenirea României ca stat și națiune (citez din programul de obiective al BNR).

Curtea Constituțională a avut câteva colaborări benefice cu BNR, care a găzduit vernisajul expoziției istoriei constituționalismului românesc, organizată de CCR. De asemenea, evidențiem sprijinul oferit pentru organizarea aceleiași expoziții la Chișinău, în Republica Moldova, vernisată ieri, 6 decembrie 2023, la Muzeul Național de Istorie a Moldovei. Expoziția a avut o primire excelentă din partea oficialilor, a istoricilor specializați, precum și a publicului. A fost un succes real, iar Academia de Științe din Republica Moldova, pentru a marca celebrarea Centenarului Constituției din 1923 și expoziția acestuia, ne-a acordat cea mai înaltă distincție a sa: „Diploma de Merit – Dimitrie Cantemir”. Ne-am bucurat mult pentru această realizare, mai ales pentru prețuirea ei de către un for academic.

În încheiere, doresc guvernatorului BNR și excelentei sale echipe manageriale să continue buna tradiție a programului numismatic și a celorlalte acțiuni pentru fixarea în conștiința națională a unor fapte și personalități de importanță istorică majoră pentru dăinuirea poporului român.

**Președintele Curții Constituționale a României,
Marian Enache**